

ૐ શ્રી વિશ્વકર્મણેનમઃ

શ્રી વિશ્વકર્મા સદ્બોધ માળા.

સંગ્રહ કરનાર તથા પ્રસિદ્ધ કરનાર
ગુજરાત સુતાર હરજી લખુ દેશીઆ.
કચ્છ ભાડલીવાલા.

શ્રી વિશ્વકર્મા ધર્મ પ્રકાશ મંડળ.

રામસ્વામી ગાડીખાતા-કરાચી.

સત્ય, મોક્ષ, આરોગ્ય ને, બુદ્ધિ કળા વિવેક.
એ સહ કૃતિ માર્ગનું, સ્વધર્મ સાધન એક.
દા. એ.

આવૃત્તિ ૧લી

વિક્રમ સંવત

૧૯૭૭

વસંત પંચમી
રવિવાર.

પ્રકાશન

સને ૧૯૨૧.

ક્રમ નં. ૧-૦-૦.

૮૨૨૮

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૌપીરાક્ષિત વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૮-૨૧૮- વાર્ષિક

પુસ્તકનું નામ વિષ્ણુદાસ સદ્ગોષ્ઠી

વિષય ૫૨:૫૨

ॐ श्री विश्वकर्मणेनमः

श्री
विश्वकर्मा सद्बोध माळा.

संग्रह करनार. लि. प्रसिद्ध करनार
गुर्जर सुतार छत्रेश्वर लण्डन देशीया.
कच्छ लडखीवाला.

श्री विश्वकर्मा धर्म प्रकाश मंडल.

नामस्वामी गाडीभाता-कराची.

सत्य, मोक्ष, आरोग्य ने, पुद्धि कणा विवेक.
जे सई उन्नति मार्गनुं, स्वधर्म साधन जेक.
दा. जे.

आवृत्ति १३१

प्रत १२५.

सने १९२१.

चिह्न संवत्

१९७७.

वसंत पंचमी

रविवार.

किंमत रु. १-०-०.

સુરત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
સુરતી કૌપીરાઈટ-સંગ્રહ

૫૨૪૨

૩૫૨

કરાચી બંદર રોડ પર આવેલા મનોહર પ્રેસમાં
નરભેશંકર જગજીવન દવેએ છાપ્યું.

પ્રસ્તાવના.

જન્મ ધરિ આ જગતમાં, બન્યા નહિ ભગવાન;
સ્વધર્મને સાધ્યો નહિ, તે નર પશુ સમાન.

ગા. દે. પુરાણી.

આજ કાલ વિમાન આદિ યાંત્રિક શોધાથી આપણને આશ્ચર્ય થાય છે, આનું કારણ એજ કે આપણામાં કળાની ખામી. પણ આપણાં કળા વિષેનાં મળી આવતાં પુસ્તકોથી અને આપણા હિંદુ ધર્મનાં પુસ્તકો જેવાં કે રામાયણ, મહાભારત, શિવપુરાણ અને હાલમાં દૃષ્ટિગોચર થતાં શિલ્પકામના ઉત્તમ નમુનાથી માલુમ પડે છે કે એક વખત આપણા પૂર્વજો પણ શોધ ખોળમાં આગળ પડતો ભાગ લેતા હતા, અને સ્વધર્મ પૂરા પ્રેમથી પાળતા હતા. પણ અફસોસની વાત એ છે કે, ઇષ્ટદેવ વિશ્વકર્માનો ધર્મ જે આપણો સ્વધર્મ કહેવાય છે તેને તજી દેતાં પરધર્મમાં પ્રેરાયા તેથીજ આપણી અમૂલ્ય શિલ્પકળાનું સર્વમાન્ય સ્થાન ગુમાવી બેઠા અને ઇર્ષા અને કુસંપના બોગી બન્યા તેથી આપણા પૂર્વજોની પ્રસાદી રૂપ અમૂલ્ય શિલ્પ કળા પણ ખોઈ બેઠા. વળી આ તકનો લાલ લાઈ વિદેશી અને આપણાથી ઉતરતી પંક્તિના લોકોએ આપણાં સ્થાનો લીધાં. અને આપણે જે સર્વમાન્ય અને સર્વોપરી હતા, તે સર્વોપરીપણું અને માન આજે ગુમાવી આપણાથી ઉતરતા વર્ગના લોકોનું દાસત્વ કરીએ છીએ; એટલુંજ નહિ પણ તેવા લોકો આપણને મૂર્ખની કાટીમાં જ ગણે છે જે આપણને ગરજને માયે સહેવું પડે છે, એટલુંજ નહિ પણ આપણામાં કોઈ પાસે કામનું જ્ઞાન હશે તો તે

કળા પોતાના જ્ઞાતિબંધુને નહિ બતાવે એમ પણ જોવામાં આવે છે. આમ કરવાનું કારણ કેટલાક એમ સમજતા હોય છે કે મારા પાસે જે કામની સારી રીતો છે તે બીજાને બતાવવાથી તે તેમાં બાહોશ થાય તો પોતાનું માન ઉતરી જશે આવી ધાર્શ્તીથી જ જ્ઞાતિ બંધુ તરફ તેવાઓ આવું ધિઃકારયુક્ત વર્તન કરે છે. આવા ખોટા બહેમોથી જ આપણી જ્ઞાતિની અધોગતિ થઈ છે. તેવાઓ વિચારતા નથી કે “ સૌ સૌ પોતાનું બહુ” યા બુદ્ધિ કિસ્મત બોગવે છે. ” કોઈનું કીસ્મત કોઈ ફેરવી નથી શકતો આમ કુદરતનો નિયમ છે. લોકો સમજે છે છતાં પણ વખત પર તેઓ ઇર્ષાના પાપી પંજમાં ફસાય છે અને તેથી તેઓ અવળે રસ્તે દોરાઈ જ્ઞાતિની પાયમાલી કરે છે. ધર્મ નાશ થતાં નાસ્તિકોના મનમાં આવા નિયતિકારો પેદા થાય એમાં કાંઈ નવાઈ નથી. તો આપણા હાથે જ આવા નીંદનીય વિચારોથી આપણી પાયમાલી થાય છે તો તેવા અધમ વિચારો દ્વે આપણા જ્ઞાતિ બંધુઓ તજી દે એવી પરમકૃપાળુ પરમાત્મા વિશ્વકર્મા પ્રતિ અમારી નમ્ર પ્રાર્થના છે

વળી અત્રે એ પણ જણાવવાની જરૂર છે કે એક વખત આ પુણ્ય પવિત્ર ભારત દેશના શિલ્પી અને શિલ્પકળાએ આપણી દુનિયામાં દિગ્વિજય કર્યો હતો તેજ શિલ્પકળાના નિપુણ શૈલ્યકોના સંતાનો આજે સ્વધર્મહીન, કળાહીન, માનહીન, ધનહીન, બુદ્ધિહીન, થઈ બેઠા એ બીજા કોઈનો નહિ પણ “ સ્વધર્મ ” ત્યાગનો સાક્ષાત્કાર છે. દુઃકમાં સમજે તો દેશમાં જેવા આપણા વડવાઓ સુખી હતા તેટલા “ અજા કપડા ને ખીસા ખાલી ” માફક આપણે બહાર દેખાદેખીએ બબકા કરીએ છીએ પણ અર

જોતાં અંદરઆને તો સુખી કોઈકજ નીકળશે.

તો બાઈઓ ! વિશ્વકર્માને ધર્મ જે આપણે સ્વધર્મ લેખાય છે, તેને તજ દેતાં આપણી કટલી અધોગતિ થઈ છે, તે ઉપરના હુંક વિવેચનથી સમજાયું હશે. હવે જગવાની જરૂર છે માટે એતો, જગો, અને તમારી ઉન્નતિ કરવા ચાહતા હો તો ઇષ્ટદેવ વિશ્વકર્માનું પૂજન સ્મરણ તનમનથી કરો અને ઇષ્ટધર્મને ફરીથી ઉજવળ કરી ભારતદેશની શિલ્પકળાનો વિનય ડાંકો પુનઃ આખી પૃથ્વીમાં ગજલો અને નક્કી સમજો કે, “સ્વધર્મ” થીજ સર્વે પ્રકારની ઉન્નતિ છે.

ગીતામાં શ્રી કૃષ્ણે અર્જુન પ્રતિ કહ્યું છે કે:—

શ્રેયાન્ સ્વધર્મો વિગુણઃ પરધર્માત્સ્વનુષ્ટિતાત્ ॥

સ્વધર્મે નિધનં શ્રેયઃ પરધર્મો મયાવહ ॥ ૩૬ ॥

ગીતા અધ્યાય ત્રીજો.

અર્થ—પરાયો ધર્મ આચરવા કરતાં પોતાનો ધર્મ ઉતરતા ગુણવાળો હોય તોપણ તે શ્રેય કરનારો છે. સ્વધર્મમાં રહીને મરવું સાઈ છે, પરંતુ પારકો ધર્મ તો એથી—પણ વધારે બય બરેલો છે.

હવે પ્રસ્તાવના વધી જવાથી અંતમાં એટલુંજ જણાવીશું કે બાઈ હરજી લખુના ત્રણ ચાર વરસના ધીમા પ્રયત્ને આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ થવા પામ્યું છે પણ તેમનો વિદ્યાભ્યાસ વધુ ન હોવાથી આ પુસ્તક અંદર અનેક ભૂલ, દોષ હશે તો તેને વાંચક વર્ગ દરગુજર કરી અમને યોગ્ય સુચના કરશે તો અન્ય

આવૃત્તિમાં સુધારા કરી લેશું અને આથી વિશ્વકર્માવંશીય વિદ્વાન બંધુઓને વિદિત કરવાનું કે અમારા જેવા અદ્ય અબ્યાસી પોતાના સ્વધર્મ માટે પોતાના અબ્યાસ કરતાં વધારે પ્રયત્ન કરે અને જેઓ વિદ્યાના પૂરા ઉપાસકો હોવા છતાં સ્વધર્મ બાબત જરી પશ્ચ પોતાની યાતિ ફરજ ન બાળવે તો એથી વધારે તેના માટે બીજું કયું શોચનીય કાર્ય હોઈ શકે ? આથી આપણી યાતિના વિદ્વાન બંધુઓ પોતાના ધર્મને ઉજ્જવળ બનાવવા તન, મન, અને ધનથી પ્રયત્ન કરે. અન્ય ધર્મમાં આપણા બંધુઓ હર્ષ ઘેષા થઈ ધનનાં વ્યય કરે છે, તેમ નહિ કરતાં પોતાનો ઉદાર હાથ સ્વધર્મ પ્રતિ લાંબાવે અને પુનઃ આપણો પવિત્ર સ્વધર્મ પળાય એજ આ પુસ્તક લખવાનો મૂળ હેતુ છે અને સ્વધર્મ પળાયો તો તેની સાથે વિદ્યા, કળા, જ્ઞાન જેવા સદ્ગુણોનું અવસ્ય આપણા મનમાં સીંચન થાય અને એથી આપણે જરૂર આપણી ઉન્નતિ કરી શકીએજ. પ્રભુ વિશ્વકર્મા અમારા બંધુઓને સદ્બુદ્ધિ આપે એમ ઇચ્છી વિરમીશું.

વિજયાદશમી

સંવત

૧૯૭૬.

{

લી. સ્વધર્મ શુભેચ્છકો

શ્રી વિશ્વકર્મા ધર્મ પ્રકાશ મંડળ.

રામસ્વામી ગાડીખાતા-કરાચી.

શ્રી ગણેશ સરસ્વતિ નમઃ

શ્રી વિશ્વકર્માણે નમઃ

શ્રી વિશ્વકર્મા સદ્બોધમાળા.

મંગલાચરણ.

ગીતિ.

પ્રથમ ગણેશ સ્મરીને, સહાય સદા રિદ્ધ સિદ્ધ સ્વામિ માગું;
સરસ્વતિ શુભ મતિ દે, શુભાશિષ પદ શૌર નામી યાચું.

વિશ્વકર્મા સ્તુતિ.

ૐ પ્રણમું વિશ્વાત્મક સ્વામી

કુમતિ કષ્ટ અથ કાપો—

ૐ.

આપ કૃપા થઈ ભવ જળ તરતાં

વાર ન ભાગે વિશ્વ જરીએ,

મંગળ કર શૌર સ્થાપો—

ૐ.

શરણ ગ્રહી સહુ સુત્રધારોને

હૃદય ધૃષ્ટ ભક્તિ ભરજો,

અભય સર્વ સુત સ્થાપો—

ૐ.

અવર ધર્મે તમ બાળ ભટકતા,

તે જન પુનઃ સ્વધર્મ ધરે

અંતર દુર્બુદ્ધ કાપો—

ૐ.

હંસ વાહન ત્રિનેત્ર પોથી કર,

તુંબી પાત્ર ગજ સુત્ર ધરા.

કૃતિ પતિ હરે ત્રય તાપો—

ૐ.

વિશ્વકર્મા તમ વંશ તણી પ્રભુ,

ઉત્તિ કરો કરૂણા કરીને,

પ્રભય કરો સૌ પાપો—

ૐ.

વિશ્વપતિ પદ વંદુ' કૃતિ વર

સહાય કરો શૌર કર ધરીને,

દામ શુભાશિષ આપો—

ૐ.

પૂજા વિધિ.

બ્રાહ્મે મૂર્તે ચોત્પાય સ્મૃત્વા દેવં ગજાધરં ॥

મુલ પ્રક્ષાલનંચૈવ કારયેદ્ધિવિ વદ્ભુષઃ ॥ ૧ ॥

આજી મુર્તિમાં ઊડીને દેવના દેવ એવા ગજને ધારણ કરનાર શ્રી વિશ્વકર્માને હું સંભરું છું. (આજી મુર્તિ એટલે એ પદી રાત હોય ત્યારે) એ વખતે પોતાના ઇષ્ટદેવ વિશ્વકર્માને સંભારી પછી હાથ પગ મોઢું ધોવું પછી નીચે પ્રમાણે પ્રાતઃકાલની સ્તુતિ બોલવી.

અષ્ટ ભુજા વિશ્વકર્મા સર્વ દેવ પિતામહ

ચતુર્ભુજા વિશ્વકર્મા સર્વ દેવ સુપૂજિતઃ

સર્વ શાસ્ત્ર પ્રવક્તા ચ દેવનાં ચ ગુરોર્ગુરુ

દ્વિભુજા વિશ્વકર્મા સ્થાવરો જંગમ પિતાઃ

પુરુષો દેવ પુરુષો જાતો માનો ચ સુંદરઃ

પુરુષોષ્ટભુજશ્ચૈવ બ્રહ્મકાર્ય વિશારદઃ

અનંતશક્તિ રેતસ્ય સ્થાવરે જંગમેષુ ચ
 અદ્વિજો વિશ્વકર્મા સર્વદેવ પિતામહ
 પ્રજાપતિશ્ચતુર્મુજો ચતુર્વેદ વિશારદાઃ
 અતિવ સુંદર શ્રીમાન્ કામદેવ સમ પ્રમઃ
 જ્ઞાનેન વયસા વૃદ્ધો દર્શનીય કિશોરવત્
 ચતુર્મુજો વિશ્વકર્મા શિલ્પીનાંચ ગુરોર્ગુરુ
 શુદ્ધકુલં બ્રહ્મકુલો ચ જાતો । યો વિશ્વકર્મા જગત્ પ્રસિદ્ધ ।
 કૃતેયુગેયમહ દેવ સંઘૈ । સ્તુતિ કૃતાયા પૃથિવી ધરૈશ્ચ ॥

સત્ય, રજ, તમોગુણને ધારણ કરનાર તથા મુખકમલ
 જેનું હસતું છે એવા શોભિત અને વિશાળ જેનું કપાલ છે એવા
 અંગપુન્જ શોભિત છે, બાહ્યઅંધ, કુંડલ, મુકુટને ધારણ કરનારા
 એવા દેવના દેવ વિશ્વકર્માને હું પ્રણામ કરું છું. ત્રિગુણાત્મક
 જેના ચરણ કમલને બ્રહ્મા વજ્રે દેવોએ નમેલા એવા વિશ્વકર્મા
 તેને હું સવારના પહોરમાં પગે લાગું છું કે જેનું સ્મરણ સંસાર
 રૂપી કાળને હરવાવાળું અને કલ્યાણ કરનાર છે એવા જે ઈષ્ટ
 દેવ શ્રી વિશ્વકર્મા તેને હું સવારમાં પગે લાગું છું. વળી
 સંસારના ભયને હરનારા સુતરનો દોરો અને દંડ, ડાખા હાથમાં
 રાખેલું કમંડળ અને પુસ્તક લીધેલા ધણીજી ધરડી જેવી કાયા
 સૂર્ય ચંદ્ર અગ્નિ એ જેનાં નેત્ર છે એવા જે દેવાધિદેવ વિશ્વકર્મા
 તેને શરણે જાઉં છું. ખડ્ગ, ગદા, ઇલાદિ આયુધને પણ
 નિર્માણ કરનાર, વરદાન આપવાવાલા ત્રણ ગુણને ધારણ કરનાર
 એવા જે દેવ વિશ્વકર્મા તેને હું સવારમાં નમસ્કાર કરું છું.

પછી માતાપિતા, પૃથ્વી, ગાય, તુલસી વગેરે પવિત્ર વસ્તુનું દર્શન કરવું. પછી ઝાડે જંગમ જવું તેમાં વિશ્વકર્માના ભકતે નૈઋત્ય ખુણામાં પાણીનું મોટું વાસણ લઈ ઉત્તર દિશા તરફ મુખ કરીને વસ્ત્રવડે માથું વીંટીને પૃથ્વીને ધાસથી ઢાંકીને મુખને નિયમમાં રાખીને જનોઈ શીર ઉપર એટલે જમણે કાને ચડાવી મળમૂત્રનો ત્યાગ કરવો. (રાત હોય તો દક્ષિણ દિશા તરફ મુખ રાખવું.) પછી એ હાથને ત્રણવાર ધોવા, પગને એવાર ધોવા અને આઠ કોમળા કરવા, પછી દાંતણ કરવું. પછી સૂર્યનાનાયણને નમસ્કાર કરવા. ઇષ્ટદેવનું, પંચદેવનું સ્મરણ કરવું; પછી સ્નાન કરવું, સ્નાન કરીને ધોયેલું સફેત વસ્ત્ર, રેશમી વસ્ત્ર અગર ધાખળી પહેરવી. ઉપવસ્ત્ર ખભે રાખવું. તે પછી ધોયેલું હોવું જોઈએ. પછી પાટલા ઉપર દર્ભનું, તેના ઉપર ઊનનું આસનીયું પાથરવું પછી પૂર્વ યા ઉત્તર તરફ મુખ રાખીને આચમન પ્રાણાયામ કરીને પછી ભસ્મ ધારણ કરવી અને પછી સંખ્યા શરૂ કરવી.

અથ ભસ્મ ધારણ મંત્ર—ૐ ટ્ર્યંચકં યજામહે સુગંધીં પુષ્ટિ વર્ધનં ઉર્વારુકમીવ બંધનાન્ મૃત્યોર્મુક્ષીયમામૃતાત્ ૐ ટ્ર્યાયુત્વં જમદગ્નેઃ કશ્યપસ્ય ટ્ર્યાયુત્વમ્ યદેવેલુ ટ્ર્યાયુત્વં તન્નો અસ્તુ ટ્ર્યાયુત્વમ્ એ મંત્ર બણી કપાલે, હાથે, છાતીએ, નાભી, કંઠ વગેરે ઠેકાણે ભસ્મ લગાવવી. પછી ગાયત્રી મંત્રથી શિખા આંધવી.

ગાયત્રી મંત્ર

ૐ સુર્ધૂવઃ સ્વઃ ૐ તત્સવિતુર્વરેણ્યં મર્ગોદેવસ્ય ધીમહિ ધિયો યોનઃ પ્રચોદયાત્ ॥

પછી પાણી લઇ નીચે પ્રમાણે સંકલ્પ કરવો:—

અન્નાદ્ય મહામાંગલ્ય ફલપ્રદ માસોત્તમ માસે (અહીયાં મહીનાનું નામ લેવું) અમુક પક્ષે (પક્ષનું નામ લેવું, શુક્લ યા કૃષ્ણ) અમુક વાસરે (વારનું નામ લેવું) પ્રાતઃસંધ્યોપાસનમહં કરિષ્યે ॥
પછી ઐં મૂઃ પુનાતુ ઐં મુઃ પુનાતુ ઐં સ્વઃ પુનાતુ ઐમ બણી ત્રણ આચમન લેવાં પછી પ્રાણાયામ કરવા તેની રીત એની જે પ્રથમ જમણે નસકોરેથી ચડાવીને તેને બંધ કરી પછી નીચેના મંત્ર મનમાં ત્રણ વખત બણી અને પછી કાબે નસકોરેથી ઊતારવો તે એક પ્રાણાયામ થયો. એવા ત્રણ પ્રાણાયામ કરવા:—

ઐં મૂઃ ઐં મુઃ ઐં સ્વઃ ઐં મહઃ ઐં જનઃ ઐં તપઃ
ઐં સત્યમ્ ઐં તત્સવિતુર્વરેણ્યં મર્ગો દેવસ્ય ધીમહિ ધિયોયોનઃ
પ્રચોદયાત્ ઐં આપો જ્યોતિ રસોમૃતં બ્રહ્મ ભૂર્ભુવઃ સ્વરોમ્ ॥
પછી ગાયત્રીનું આરાહન કરવું. સૂર્ય સામા હાથ જોડી રાખવા.

ઐં ગાયત્રીં ત્ર્યક્ષરાંબાહ્યાં સાક્ષસૂત્ર કમંડલું રક્તવસ્ત્રાં
ચતુર્હસ્તાં હંસવાહન સંસ્પિતાં બ્રહ્માણિ બ્રહ્મદૈવત્યાં બ્રહ્મ લોક
નિવાસિનીમ્ આવાહયામ્યહં દેવીમાયાન્તી સૂર્ય મંડલાત્ આગચ્છ
વરદે દેવી ત્ર્યક્ષરે બ્રહ્મ વાદિની ગાયત્રી છન્દસાં માતર બ્રહ્મયોનિ
નમોસ્તુતે ॥

પછી હાથમાં જલ લઇ મસ્તક, કંઠ, છાતી, ઉદર વગેરે ઠેકાણે નીચેના મંત્રોથી માર્જન કરવું.

ૐ આપો હિષ્ટા મયો મુવસ્તાન ઉર્જે દધાતનઃ મહેરણાય
 ચક્ષુષે ૐ યોઃ શિવતમો રસસ્તસ્ય ભાજયતેહનઃ ઉશતિરિવ માતરઃ
 તસ્માદ્સંગમામવો યસ્ય ક્ષયાય જિન્વથ આપો જન યથાચનઃ
 ત્યાર પછી નીચેના મંત્રો બણીને જે આચમન કરવાં:—

ૐ સૂર્યશ્ચ મા મન્યુશ્ચ મન્યુ પતયશ્ચ મન્યુ કૃતેભ્યઃ પાપે
 મ્યો રક્ષંતામ્ યદ્વાત્ર્યા વાપમકાર્ષે મનસા વાત્રા હસ્તામ્યાં પદમ્યાં
 મુદેરેણ શિક્ષા રાત્રીસ્તદબલંપતુ યત્ કિંચિત્ દુરિતંમયિ इद
 મહં મામૃતયોનો સૂર્યે જ્યોતિષિ જુહોમિ સ્વાહા

આ પ્રમાણે આચમન લઇ પછી ડાબા હાથમાં પાણી લઇ
 જમણે હાથ ઢાંકીને ડાબા નસકેરા પાસે રાખીને નીચેના મંત્ર
 બણીને પછી તે પાણી બાજુમાં ફેંકી દેવું.

ૐ દ્રુપદાદિવ મુમુચાન સ્વિન્ન સ્નાતો મલાદિવ પુતં
 પવિત્રેણ વાઙ્મય માપઃ શુન્ધન્તુ મૈનસઃ

ત્યાર પછી લખેલ મંત્રથી સૂર્યનારાયણને જલ ચંદન પુષ્પ
 સહીત અર્ધ આપવો. જે દીવસ ઉગ્મે હોય તે ચાર અર્ધ
 અથવા ત્રણ અર્ધ આપવા. (ખોળામાં પાણી ભરીને)

ૐ મુર્ભૂવઃ સ્વઃ ૐ તત્સવિતુર્વરેણ્યં મર્ગો દેવસ્ય. ધીમહિ
 ધિયો યોનઃ પ્રચોદયાત્

ત્યાર પછી સૂર્યના સામા ઉંચા હાથ કરી નીચે પ્રમાણેના
 મંત્રો બણવા:—

ૐ ઉદ્વયં તમસસ્પરિ સ્વઃ પશ્યન્તઽઉત્તરમ્ દેવંદેવત્રા

सूर्य मग्नमज्योतिरुत्तमम् ॥१॥ ॐ उदुत्यं जातवे दसं देवं
वहन्ति केतवः दृशे विश्वाय सूर्यम् ॥ चित्रं देवानामुदगादनीकं
चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः आप्राद्यावा पृथिवी अंतरिक्षिङ्सूर्य
आत्मा जगतस्तस्थुश्च ॐ तच्चक्षुर्देव हितं पुरस्ताच्छुक्र
मुच्चरत पश्येम शरदः शतंजीवेम शरदः शतं शृणुयाम शरदः
शतं प्रब्रवाम शरदः शतमदीनाः स्याम शरदः शतं भूयश्च
शरदः शतात् ॥७॥

त्यारपणी गायत्रीनो १०८ वार ७५ करवो.

उत्तमे शीखरे जाता भूम्यां पर्वत मूर्धनी

त्यारपणी हाथमां ७३ लघु अनेन प्रातः संध्यासूयेन
कर्मणा श्रीभगवान् ब्रह्मस्वरूपी सवितादेवता प्रियतां न मम
ये प्रभाणे ओळीने संध्या पुरी करवी.

अथ श्री विश्वकर्मा पूजनविधि.

श्री गणेशाय नमः इष्ट देवताभ्यो नमः कुलदेवताभ्यो नमः
ग्रामदेवताभ्यो नमः स्थानदेवताभ्यो नमः वास्तुदेवताभ्यो नमः
सर्वेभ्यो देवेभ्यो नमः सर्वेभ्यो षाड्भ्यो नमः ऐतत्कर्मा
प्रधान देवताभ्यो नमः आदित्यादि नवग्रह देवताभ्यो नमः ॥
सुमुष्मैकदंतश्च कपिलो गणकर्णिकः लम्पोटरश्च त्रिकटो विघ्ननाशो
गणधरिपः धुव्रकेतु गणध्वक्षो बाधयन्त्रो गणनन द्वादशै तानी-
नामानि यः पठेत्शृणु यादपि विघ्नारंभे विवाहेषु प्रवेशे निर्गमे
तथा संध्यामे संकटेऽथैव विघ्नस्तस्य न लयते शुक्लांशुरं धरं देवं

શશિવર્ણું ચતુર્ભુજં પ્રસન્નવદનં ધ્યાયેત્ સર્વં વિઘ્નોપશાંતયે
 સર્વં મંગલ મંગલ્યે શિવે સર્વાર્થ સાધિકે શરણ્યે ત્ર્યંબકે ગૌરી
 નારાયણિ નમોસ્તુવે સર્વદા સર્વ કામૈષુ નાસ્તિ તેષામંગલં
 યેષાં હૃદિસ્થો ભગવાનમંગલાયતનં હરિઃ તદેવ લક્ષ્મં સુદિનં તદેવ
 તારાળલં ચંદ્રાળલં તદેવ વિદ્યાળલં દૈવળલં તદેવ લક્ષ્મીપતે તેદિ
 યુગં સ્મરન્મિ લાભસ્તેષાં જયસ્તેષાં કૃતસ્તેષાં પરાજય યેષાં મિન્નિ
 વરશ્યામો હૃદયસ્થો જનાર્દન વિનાયકં ગુરું ભાતું બ્રહ્મ વિષ્ણુ
 મહેશ્વરાન્ ॥ (હાથમાં પાણી લેવું) શ્રીમદ્ભગવતો મહા પુરૂષસ્ય વિષ્ણો
 રાજ્યા પ્રવર્તમાનસ્ય અથ બ્રહ્મણુઃ દ્વિતિયે પરાર્થે વિષ્ણુપદે શ્રી શ્રેત
 વારાહ કલ્પે વૈવસ્વત મનવાંતરે કલ્પીયુગે પ્રથમ ચરણે ભરતખંડે
 જંબુદ્વીપે દંડકારણ્યે ગોદાવર્યા પશ્ચિમે તીરે શાલીવાહન શાકે
 અમુક ઋતૌ અમુક માસે અમુક પક્ષે અમુક તિથિા અમુક વાસરે
 મમાત્મનઃ શ્રુતિ સ્મૃતિ પુરાણોક્ત કૃણ પ્રાપ્ત્યર્થ મમાત્મનઃ શ્રી
 વિશ્વકર્મા દેવતા પ્રીત્યર્થ યથા મિત્રિનોપચાર દ્રવ્યૈઃ પૂજનમહં
 દ્રરિણ્યે. (ઉપર પ્રમાણે બાણી હાથમાં રાખેલું જલ નીચે મુકવું)

સારપછી હાથ જોડીને નીચે પ્રમાણે આવાહન કરવું:—

તમસ્મૃતં પુરુષમંબુજેક્ષણં ચતુર્ભુજં પંચભુજં ત્રિનેત્રં શ્રી
 વત્સ લક્ષ્મીગદ કોટિકૌસ્તુભં પિતાંબર સ્ફાટિક મૌક્તિકોયં
 જ્યોતિર્મયં શાંતમયં પ્રદિતં વિશ્વાત્મકં વિશ્વજિતં નિરીહં આદ્યંત
 શુન્યં સકલં કલામયં શ્રી વિશ્વકર્માણમહં નમામિ એ મંત્રવડે
 ધ્યાન કરવું પછી નીચે પ્રમાણે આવાહન કરવું:—

ગણગણાવૃતં અગ્નિઃ જાધરં મૃગજ ભુપલં જુતિભુપિતં મણી
 ગણાવૃતૈરહ્યુતજીતે વિમલભાસમાવાહયામ્યહં ॥ શ્રી વિશ્વકર્મણે

नमः आवाहनायै अक्षतान् समर्पयामि ॥ विधि मुष्णामरै नमः
मुर्तिभिर्गुणैश्च आश्रितं दुर्धरादिमत वरमण्डी प्रभा सुन्दरं नव भण
भग्नसन् स्वरु संभवं श्री विश्वकर्मायै नमः आसनायै अक्ष-
तान् समर्पयामि ॥ अवलोक्योद्धृतेयत्पदार्थनात् सकल संपदां दायकं
यमत नलभवाद्युक् पाद्यमुत्तमं परम कल्पयेत्तत् पदायते ॥
श्री विश्वकर्मायै नमः स्नानं समर्पयामि ॥

यद्यपि सेवीतां ताप संतती भवतीनीः इहा तात्र पात्र गं ॥
समर्पयादि युक् तीर्थ वारिभिः प्रभु समर्पयेत् अर्घ्यं मुत्तमम् ॥
श्री विश्वकर्मायै अर्घ्यं समर्पयामि ॥ तवर मायुजं सेवनान्नना
नृपति सिन्धुभासंभवति ॥ सुखं समाधिमत तीर्थवारियत्
प्रभु ददाम्यथाऽऽम्भ्यमुत्तमम् ॥ श्री विश्वकर्मायै आयमनं
समर्पयामि पय दधि घृतं स्वांगमर्पितं मधु सितं शुभं
गृह्यतां प्रभो ॥ कृपण पतसन्न हे दयानिधि द्रव्य पयैः स्नापयाम्यहं ॥
श्री विश्वकर्मायै पंचामृत स्नानं समर्पयामि ॥ कुसुम वासना
वासिता श्रुमः कन्नश संस्मृते तीर्थ वारीयता ॥ परम वारिभि
समर्पयामि यरु पंकजं स्नापयेत् प्रभु ॥ श्री विश्वकर्मायै
शुद्धोदक स्नानं समर्पयामि ॥ सुवर्णं निर्मितं चित्रवर्णकं वरु
सन्मुखा स्पर्शे जागीदं ॥ निज योहावर प्रार्थनामरा स्तव
समर्पये वस्त्रमुत्तमं श्री विश्वकर्मायै वस्त्रं समर्पयामि ॥ त्रिगुणितं
मिलैरकं तंतुभि कृतमिदं मया लब्धं भावतः त्रिगुणितं मुदां
अंध मोयकं प्रभु विलुशितं यत्त सुत्रकं ॥ श्री विश्वकर्मायै
यज्ञोपावतानी समर्पयामि ॥ तवर मायुजः सेवनान्ननां नृपति
सन्निभाः संभवन्तीः सुखसाधिमत तीर्थवारिभि प्रभु ददाम्यथा
आम्भ्यमुत्तमम् ॥ विश्वकर्मायै आयमनीयं समर्पयामि ॥ तपनीयम
यैलं करोमि त्रिदशै स्तवपदं त्वहं मेतत् भणि लुपित मध्यम

પ્રદેશૈર્જિત માર્તન્ડકરૈ વિભુષણૈઃ ॥ શ્રી વિશ્વકર્મણે અલંકારાં
 સમર્પયામિ ॥ મૃગ મદા દિગ્ ગંધમુક્ષરા દુદિત સંભવં કુંકુ
 માન્વતં મુદિત ષટ્પદં તાપ નાશનં પ્રભુ સમર્પયે ગંધ મુત્તમં
 ગંધ સમર્પયામિ ॥ રક્તવર્ણકું કુંકુમં શુભં યોષિતાં સદા પીતિ
 દાયકં ભવહરવિભો વિશ્વકર્મહે રાજ્યવશ્યકં કુંકુમંવરં ॥ વિશ્વકર્મણે
 કુંકુમં સમર્પયામિ ॥ ગંધમર્પણાનંતરં વિભો અક્ષતૈ સ્તુતે
 પુજ્યામ્યહં અંકુરાદિભિ પુષ્પ પત્રકૈ ગૃહ્યતાં વિભો ॥ વિશ્વકર્મણે
 અક્ષતાં સમર્પયામિ. તૈલમર્દયે સ્નાન કર્મણિ યમ શુદ્ધ
 સુખાનંદદાયકં ભક્ત પાલક વિશ્વકર્મણે અતિ સુગંધકે
 વાસીતં વિભો સુગંધીં દ્રવ્યં સમર્પયામિ ॥ બકુલ માલતીની
 પયુથિકા કનક પંકજૈ વાજી મારકઃ ॥ તુલસીલાસમેઃ સિતરોદલૈ
 ભવતવાર્પણું મત્ કૃતાહ્લિયં ॥ શ્રી પુષ્પાર્ણી સમર્પયામી ॥ પક્ષી
 અંગ પુજા કરવી ઐ વિશ્વકર્મણે નમઃ પાદૌ પુજ્યામિ ઐ વિશ્વ-
 કર્મણે નમઃ ગુદકૌ પુજ્યામિ ઐ વિશ્વધાયનમઃ જ્ઞાતૌ પુજ્યામિ
 ઐ વિશ્વસ્થર્ગિણિ કૃતેનમઃ બાહુ પુજ્યામિ વિશ્વરૂપાયનમઃ કંઠ
 પૂજ્યામિ ॥ વિશ્વોદ્ભવાયનમઃ મુખં પૂજ્યામિ ॥ વિશ્વ પ્રતાપ
 જગત પાલકાયનમઃ નેત્રૌ પુજ્યામિ જગદાધારાય નમઃ શિર પૂજ્યામિ
 ત્વષ્ટ્રે નમઃ સર્વાંગ પૂજ્યામિ અથ આર્વણ પૂજા ઐ વિશ્વ પાલકા-
 યનમઃ વિશ્વકર્તૈ નમઃ વિશ્વ સંહર્તૈ નમઃ ॥ વિશ્વ રૂપિણેનમઃ ॥
 નીરંજનાયનમઃ નીર્વિકારાયનમઃ ઐ નિર્મોહાયનમઃ ॥ ઐ નિર્વૃત્તાયનમઃ
 નિરાકારાયનમઃ સાકારાયનમઃ જ્યોતિશેનમઃ પરમાયનમઃ ॥ પરમ-
 ગતયેનમઃ પરાત્પરાયનમઃ પ્રભવેનમઃ પરમગુપ્તેનમઃ પરમકીર્ત્યેનમઃ
 પરમાત્મનેનમઃ પરિપૂર્ણાયનમઃ અચ્યુતાયનમઃ અવ્યકતાયનમઃ
 અનંતાયનમઃ અષ્ટાસિધ્ધિમે દેહી શરણાગત વત્સલ ॥ બકલાસમ

पर्येतुल्यं समस्तावरणार्थिनं ॥ अथवा १०८ नाम देवां. अशील
नामकं युष्मिन् मुत्तमं केतकीमयं याज्ञगंधयुत ॥ आनीतं मया ला
वलकिततो दीननायकं गृह्यतां विभो ॥ श्री विश्वकर्मज्ञे अशीलं
समर्पयामि ॥ रक्तती मायुतं सर्वं प्रीतीदं लातु लास्करं लकित
तोहतं ॥ गुलाल नामकं युष्मिन्मुत्तमं अर्धये प्रभो पुननेतव ॥
विश्वकर्मज्ञे गुलालं समर्पयामि ॥ सींदुरंसदा सर्वदाप्रीयं देवी
देवता सौम्यदं स्मृतं ॥ युवतिभिं सदा भरतके धृतं सींदुरेषुपै
पूजयाम्यहं ॥ विश्वकर्मज्ञे सींदुरं समर्पयामि ॥ पीत वल्गुला
पुष्टि कामदा भोजने सदा सौम्यसंपदा अर्पये प्रभो पुनने सदा
रत्ननीकामहं शंकर प्रभो ॥ हरीद्रां समर्पयामि ॥ तनुज देहजै धूप
संययै पलुहिताभरैर्भूतिहातृते अगर् गुग्गुलैर्भूरिभुषणं प्रभु
समर्पयेधूपं मुत्तमं ॥ धूपं समर्पयामि ॥ तिमीरहं प्रभो सूत्र
तनुभि ऋतुसुवर्तिभि पुष्टिदं शुभं ॥ अष्ट सिद्धिदं द्रव्य संततं
प्रभु समर्पयेद्विपमुत्तमं ॥ दीपं समर्पयामि ॥ नैवेद्यं समर्पयामि
ॐ विश्वकर्मज्ञे नमः ॥ घेनू मुद्रा करवी. अमृति कृत्य गंधैपुष्पैसं
पुजय ॥ विविधलक्ष्मणे धान्य भीश्रीतं कनकं लज्जने स्थापितं
प्रभो सूरैः सरकृतं साध्य शर्करं प्रभु निवेद्ये तृपति दंतवा नैवेद्यं
समर्पयामि ॥ आस मुद्रा करवी ॥ प्राणाय स्वाहा अपानाय स्वाहा व्यानाय
स्वाहा उदानाय स्वाहा समानाय स्वाहा ॥ मध्येपानीयं समर्पयामि
उत्तरापौशनं ॥ हस्त प्रक्षालं ॥ करोद्धर्तनार्थं यंदनं समर्पयामि
क्षेत्रेनक्षीतं सर्वं सद्गता श्रमनेरथा इक्षार्थं स्य प्रभु देन प्रीयंतां
परमेश्वर ॥ इक्षानी समर्पयामि वदनं लुपलां पूंगं यूर्ध्वयुक्तं अदीर
यूर्ध्वं के देववर्द्धिते इक्षीलतादंडोत् कलसं प्लीडीकां लवण्या परस्वी
कुश्वमे ॥ श्री विश्वकर्मज्ञे तांशुनं समर्पयामि ॥ न्युनातिरिक्तपरी

પુજન પૂર્તિ-કામા કામારયે સદ્ગુણ કામ સુખ પ્રદાયે ગુપ્તાય
 ભવદ્વપુશે સુરવંદિતાય મુદ્રાર્પણું ભગવંતેષ્ઠ સમર્પયામિ ॥ હીરણ્ય
 દક્ષિણાં સમર્પયામિ ॥ વરદ સંચિતં પૂર્વં જન્મ ભિ દહતિ કીલ
 મીશં ત્વત્ પ્રદક્ષિણા ॥ બહુ ગદાદિ બિર્ધ્વસ્તચ્ચેતસં શરણુમાગતં
 સર્વં પાહીમામ ॥ પ્રદક્ષિણા સમર્પયામિ ॥ તતો નમસ્કાર ॥ ત્રિ-
 વીધ તાપ હાયન્નમસ્કૃતૈર્યજન સંહિતા ભૂતિકારણું તિતનુતે
 પ્રભુ શ્રિંતિતો મુદા ॥ શ્રી વીશ્વકર્મણે નમસ્કારં સમર્પયામિ ॥ પછી
 ધંટીનું પુજન કરવું. આગમાર્યન્તુ દેવાનાં ગમનાર્યન્તુ રક્ષસામ
 કુરૂધંટે મહાનાદં દેવતાદ્હાદનં કુરૂ ધંટાયૈતમઃ ગંધં પુષ્પં સમ
 ર્પયામિ તતો આરાતિકં નીરાંજનં દીપાયનમઃ ચંદન પુષ્પં સમ
 ર્પયામિ ॥

જયદેવ જયદેવ જયજય જગદીશા (૨) સત્વાનાં પરિપાલ
 સર્વોત્તમ ઇશા જયજય ॥ અહોજનાર્દન ૩૫ અખીલકર્તા (૨)
 અરણ્યાંગત પ્રતિપાલક અદ્ભુત ગતિકર્તા જય જય (૨) ત્રિશ્વ
 કર્મા વ્યાપક સર્વોત્તમ ૩૫ (૨) માયાનામાયા ધૃતા વિશ્વાકૃતિ
 કરતા (જય દેવ ૨) પ્રભુ પરાતપર ચક્ષુ ત્વષ્ટા તત્ત્વનામ (૨)
 કલ્પે કલ્પે ૩૫ ધૃત્વા અબીરામ જયજય (૨) અદ્ભુત વ્યાપ્તિ
 નિરંતર અરણ્યાંગત ત્રાતા (૨) પાહિ પાહિ વ્યાપક અરત્યુત્તરિતા
 જયજય (૨) પંચવદન ત્રયનેત્ર અષ્ટ ભુજ કહીયે ચતુરાયુધ વિરાજે
 મણીમુગટ મોહીયે જય જય (૨) કૃતિ રહી અરધાંગે જગતીમીર
 હરતા (૨) અહા ત્રિશ્ચ સદાશીવ ધ્યાન સદા ધરતા જય જય (૨)
 વિશ્વ શ્યામસ્વરૂપ વિશ્વકૃતિપાલ (૨) આત્મા ઉવારીતા તાડિત
 રિપુ સંધા (૨) એ આરતિનો મોટો મહિમા સુરનર મુનીવર
 જાણે મુકતા પુષ્પ વધાવે મનવાંચ્છીત ફલ પામે જય જય.

ઠરપુર ખડેન મનોહરેણ સુવર્ણ પાત્રોદર સંસ્થિતેન પ્રદી
 પશાસા મન સંસ્થિતેન નીરાંજનં વાજગદીશ કુર્વે વિશ્વકર્મણે
 નમઃ આરતિકં સમર્પયામિ નિરાંજનં સમર્પયામિ પુષ્પેણદેવાભિવંદન
 સ્વયમેવ વદનં હસ્ત પક્ષાલનં પછી હાથમાં ડુલ યોખા લખને
 નીચે પ્રમાણે બોલવુંઃ બજતદાસતામહ્ય ધીરયં યજનવિચ્યુતાં
 ક્ષમ્યતાં મિતિ વસ વસ પ્રભો હે કૃપાનિધિ હૃદય પંક્તગ્ન્યંતરં
 નિશં ॥ પુષ્પાંજલી સમર્પયામિ યોખા ડુલ દેવના ઉપર ચડાવવા.
 વિશ્વોદ્ધવ સ્થિતિ લયાદિષુ હેતુમેકં માયાશ્રયં વીગત મામેનચિં
 ત્યશ્ચ ॥ આનંદ સાંદ્રમમલં નિજ બોધશ્ચં સુષ્ટયુદ્ધવં કૃત્તિપતિં
 સતતં નમામિ એક સ્વમાત્મઃ પુરુષ પુરાતનઃ સત્યઃ સ્વયં જ્યોતિ
 રનાંતઅઘ નિત્યોદ્ધારૈજસ્ર સુખો નિરંજનઃ પૂર્ણોદયો મુક્ત ઉપા
 ધિતોમૃતઃ યઃખલુ ધર્મેણુ નૃપાણાંતી તત્રૈવહી શાશ્વતાં કોધિતેભગં
 સત્ય મૃતંદવાં યશેભગય રૂપાણીં દધદ્યુગેયુગે. ॥ પછી હાથ જોડીને
 બોલવુંઃ બાબહીનં ભક્તીહીનં મંત્રહીનં ક્રીયાદિષુ તત્સર્વં ક્ષમ્યતાં
 દેવ પ્રસીદ પરમેશ્વર ત્વમેવ માતા પિતા ત્વમેવ ત્વમેવ અંધુ સખા
 ત્વમેવ ત્વમેવવિદ્યા દ્રવિણુ ત્વમેવ ત્વમેવ સર્વમમ દેવ દેવ. અપરાધ
 સહસ્ત્રાણી ક્રીયતે હરનિશંભયા દાસોયામિતિમાં મત્વા ક્ષમસ્વ પરમે
 શ્વર ॥ યદ્દક્ષર પદ્મઘટં મત્રાદિનાંતુ યદ્ધવેત ત્સર્વં ક્ષમ્યતાં દેવ
 પસિદ પરમેશ્વર પછી શકતી પ્રમાણે જપ કરવો ગાયત્રીનો અથવા
 મુક્તમંત્રનો. તત્પુરુષાય વિદ્મહે વિશ્વકર્મણેધિમહિ તનોદેવ પ્રયોદ્યાત
 મુક્તમંત્ર ॐ વિશ્વકર્મણેનમઃ અથવા ॐ નમો ભગવતે વિશ્વકર્મણે
 નમઃ ૧ માલા તે જરૂર કરવી યથા શકત્યા જપકૃતેન કર્માધિશ
 પ્રીયતાં આમ બોલીને પાણી નીચે મુકવું. પછી બ્રાહ્મણની પુજા
 કરવી. બ્રહ્મણેનમઃ ગંધં સમર્પયામિ પુષ્પં સમર્પયામિ તતઃ આશી
 વંચન ગૃહીત્વા તેજ્યો દક્ષિણાં દદ્યાત્

आत्मन् क्षत्रियवैश्यां स्वस्व कर्मानुसारत निर्मलं पुनर्न
 कुर्यात् स्मृत्युक्तं प्रल लागलवेत् ॥ सुत्रधारश्च शीघ्रपीय श्रद्धा पूर्वक
 भायरेत् विश्वकर्मार्यनंतस्य वैश्य धर्मे सदा रतान् ॥ वैश्य धर्मे
 तान नित्यं सर्वं सिद्धिं प्रप्नोति नानासम्पदं सुखं लुक्त्वायांते
 विश्व पदं लभेत् निशाम कार्यं प्रकरोति यो वै धन्य पृथ्वीतलेषु ॥
 न तस्य धाता प्रणदातु शक्तः सत्येव धन्यो द्विविजस्तुवन्ति निशं
 कर्मानुये भक्तसदा निशांकमां भावना ते नरा सुखं भायान्ति हन्ते
 नारायणं पदम् ॥ अनन्यांश्चिन्तयन्तो मां ये जनाः पर्युपासते तेषां
 नित्याब्जियुक्तानां योगक्षेमं वहाम्यहं

कंभासुत्रांशुपात्रं वहति करतले पुरतः कं ज्ञान सूत्रं
 हंसा इह त्रिनेत्र शुभ मुकुटशीराः सर्वतो वृद्ध काया
 त्रैलोक्यं येन सृष्टं सकलसुरग्रहं राजहर्म्यं दिङ्मूर्त्यु
 देवोऽसौ सुत्रधारो जगदम्बित हितः पातु वो विश्वकर्मा
 धृतिश्री.

रत्नैः कल्पितमासनं ह्रीमन्मलैः स्नानं यद्दिव्याम्बरं नानारत्न
 विभूषितं भृगु मद्यमोहाङ्कितं यद्गन्धं जलितं यं पङ्कजिह्व पत्र रचित
 पुष्पं यद्गुपं तथा दीपं देव ह्यानिधे पशुपते हत कल्पितं गृह्य
 ताम् सौवर्ण्यं मणि पङ्कज रचितैः पात्रे धृतं पायसं भक्ष्यं
 पञ्च विधं पयोदधियुतं रत्नाङ्गलं ज्ञानसम् ॥ शाकानामयुतं जलं
 इन्दीकरं कर्पूरं चण्डोन्मलं तांशुलं मनसाभया विरचितं भक्त्या
 प्रभो स्वीकुरु छत्रं व्यामर येर्युगं व्यजनं च दर्शकं नीर्मलं वीणा
 बेरी मृदङ्गं काहलकला गीतं च नृत्यं तथा साष्टाङ्गं प्रणतं स्तुति
 ऋद्धि विधाये तत्समस्तं मया संकल्पेन समर्पितं तव वीभो भक्त्या गृ

હાણુ પ્રભો ॥ કરતલ ધૃત કંબારાજમાન્યો મહેશા વિક્રમકમલ
નેત્રી સર્પયજ્ઞોપવિતિ ઉરસી ધૃતજ્ઞા યાજ્ઞારતિ દત્તવિત્તો અમ
વત્ત દેવો વિશ્વકર્મા પ્રસન્ન ॥ ઇતિ સ્તુતિ સમાપ્તા

ઇતિ પૂજા પ્રયોગઃ

૫૬.

(ઓધા જાણે તેને તો અમે જાણીએ રે) એ રાગ.

દાન પુન્ય સ્વદેહ હીત આચરે	
મદ માયા ને મોહ અળગો કરે—	દાન૦
જીવ કૃતિપતિ સંગ તમે જોડજોડે	
ખેવના ખરાબ અંતરે ન લાવજોડે—	દાન૦
તાત વિશ્વકર્માજી દીલે ધારજોડે	
કરો ભકિત તો પ્રભુ મન લાવશે—	દાન૦
છતી આંખે શું મોહ અંધ થાવજોડે	
કુમતિ સરિતા પુરે શું તણાઓ છોડે—	દાન૦
કર્મ ધર્મ નૌકાથી રનેહ બાંધજોડે	
માયા મોજાંને મન થકી ત્યાગજોડે—	દાન૦
દાતા વિશ્વકર્મા સુખદિ આપજોડે	
લાગું પાપ પ્રભુ કષ્ટ સહુ કાપજોડે—	દાન૦

ધનાશ્રી

કરં પ્રિતે પ્રણામ વિશ્વકર્મા પ્રભુ કરં પ્રિતે હું પ્રણામ	
સુમતી આપો કષ્ટજ કાપો જપું નીરંતર નામ—	વિશ્વ૦ ૧
ગુણુ હું ગાઉં થાકી નજવું આપો સદા વિશ્રામ—	વિશ્વ૦ ૨

વિધ વિધ જન્મો ધારી કરો છો ભક્ત તણાં શુભકામ—વિશ્વ૦ ૩
 જીવન રચના તમે મનોહર કર્યા કરો છો કામ—વિશ્વ૦ ૪
 સંકટ વેળા સાલ્ય કરો છો આપો છો પ્રીત ધરી હામ—વિશ્વ૦ ૫
 અદ્ભુત લીલા તમારી બાસે વ્યાપી રહ્યા હામોહામ—વિશ્વ૦ ૬
 રમરણ સાચું પ્રભુ તમારું બેસે નહી કાંઈ દામ—વિશ્વ૦ ૭
 તેજ તમારું અનંત દીસે, તોડો છો દુષ્ટ તમામ—વિશ્વ૦ ૮
 બ્રહ્માદીક દેવ તમને વખાણે સ્વાતમ છો અકામ—વિશ્વ૦ ૯
 અધર્મ નો ઉદ્ધાર કરો છો. બળું તમારું નામ—વિશ્વ૦ ૧૦
 નમું નમું હું વિશ્વના પાલક. કીધાં તમે સહુ ધામ—વિશ્વ૦ ૧૧
 કર જોડી કહે બાલ તમારો. રાખો ચરણ મોજર—વિશ્વ૦ ૧૨

ધનાશ્રી

જગત ગુરુ ભગવાન જય જય જગત ગુરુ ભગવાન
 આપ બિરાજે હલોર ગઢમાં વિશ્વકર્મા ભગવાન—જય૦ ૧
 સમપુરી પ્રભુ તમે નીપજવી દેવતણે પ્રભુ કાજ—જય૦ ૨
 નવ ખંડ પૃથવી તમે નીપાવી ચંદ્ર સુર્ય આકાશ—જય૦ ૩
 શીવ બ્રહ્માદીક પ્રભુ તમે છો. જગતમાંહી પ્રકાશ—જય૦ ૪
 અડસઠ તીરથ તમે નીપાવ્યા મનુષ્ય કેરે કાજ—જય૦ ૫
 અગ્ની વાયુ પ્રભુ તમે બનાવ્યાં ઝાડ વારી પાષાણ—જય૦ ૬
 વિશ્વકર્મા પ્રભુ નામ તમારું. સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાળ—જય૦ ૭
 વસિષ્ઠ મુની કહે સર્વ નીપાવ્યું કૃતીતણા બરથાર—જય૦ ૮
 અમે બાલક સહુ આપતણા પ્રભુ, કરો સદા રખવાળ—જય૦ ૯

ધનાશ્રી.

નોધારાના આધાર વિશ્વકર્મા નોધારાના આધાર
 મંગળકારી નામ તમારું. વંદું છું વારંવાર— (વિ૦

અદ્ભુત કિર્તી તમારી. કરું શું હું વિસ્તાર— વિં
 પેદા કરેછે બ્રહ્મા સૃષ્ટી, તેને વિષ્ણુ પાળનાર— વિં
 સંહારે રૂદ્ર તેહ સૃષ્ટીને, તમે બધુંએ રચનાર— વિં
 પામર પ્રાણી બુલે છે તમને, પાળે ના શુભ આચાર— વિં
 રચના કીધી તમે દ્વારકા કેરી, શોભા અતી અવિધાર— વિં
 શંકર કેરો તમે રથજ કીધો, તમે છો સરજનહાર— વિં
 વિધ વિધ રૂપે કાર્ય કરોછો, વરણવું શું આવાર— વિં
 વિશ્વરૂપને ઉત્પન્ન કીધો જેની શક્તિ અપાર— વિં
 ભગતજનની બીઠા ભાગેછો ભાવે, ઉત્તમ શું વિચાર— વિં
 વેદ ને વ્યાસ ગુણુ ગાય છે, પુરાણે છો દુષ્પ હાર —વિં
 અદ્વ્ય બુધી હું નીશ્ચે પ્રભુજી વંદું છું વારંવાર— વિં

ધનાશ્રી

નમું જય વિશ્વકર્મા સુખકાર, કૃતી તમારી અપરમપાર—નમું
 વિધ વિધ શાસ્ત્રે તમે રચ્યાં છે, જ્ઞાનના છો મંડાર
 શુધી બુધી તે પુત્રી તમારી, પામ્યા શીવકુમાર— નમું
 સુરજને દીધી સંજ્ઞા તમે તો. જેહ અતી સુકુમાર
 જ્ઞાનવંતી જે પુત્રી તમારી, સંતોષ્યા વિશ્વાધાર— નમું
 દીધી પુત્રી એક પ્રીતવ્રતને શું, જાણે વિજ ચમકાર
 સુરજ ચંદ્રવંશ તેનાથી ચાલ્યા થયો અતી વિસ્તાર— નમું
 વિખ્યાતી પામ્યા વિશ્વમાં ઝાઝી, પ્રભુજી નીરધાર
 તમ કૃપા વિના કાંઈ ન થાયે, કરું છું નમસ્કાર— નમું
 તનમન ધન હું અર્પણુ કરું છું, શાંતી દો ઉર મોજાર
 વિકટ વેળા રક્ષા કરોછો, વંદું હું સુખ કરનાર— નમું

શુભ તમારા નહિ ગાએ, પામેં નહિ કોઇ પાર
શોભા તમારી અત્યંત વિભુજી, લાજે રૂપે બહુમાર--નમું

જેયું જેયું રે શંકરનું કૈલાસ, રે વિશ્વકર્મા
શીવ આવે તમારી પાસરે વિશ્વકર્મા
તમારો ધલોર ગઢમાં વાસરે, વિશ્વકર્મા— જોયું ૧
સર્વ દેવ આવે તમ પાસરે, વિશ્વકર્મા
તમે કૃતીતણા ભરથાર રે, વિશ્વકર્મા— જોયું ૨
તમે વેદ કીધા છે ચાર રે, વિશ્વકર્મા
તે તો મનુષ્ય કરે કાજ રે, વિશ્વકર્મા— જોયું ૩
તમે કાર્ય કરો છો જીગમાંય રે, વિશ્વકર્મા
તમે ગૌ બ્રાહ્મણ પ્રતીપાલ રે, વિશ્વકર્મા
તમે કાશીમાં કીધો વાસરે, વિશ્વકર્મા— જોયું ૪
કર જોડી ગાવે તમ બાળ રે, વિશ્વકર્મા
તમે રાખો ચરણ મોજર રે, વિશ્વકર્મા— જોયું ૫

કૃતીના પતી કારજ માઈ કરજો
હું તો છઠી તમારે પાસ કારજ માઈ કરજો
મુને નથી બીજાની આશ કારજ માઈ કરજો.
અમને આપ ઉગારશે નાથ કારજ માઈ કરજો
તમે છો વિશ્વપાલ બાલનું કારજ માઈ કરજો
સંસાર સુમુદ્રમાં યુકું છું આજ કારજ માઈ કરજો
આપ છો નોધારાના આધાર કારજ માઈ કરજો
કરજોડી ગાયે તમ બાળ, કારજ માઈ કરજો.

આરતી.

- જય ત્રીગુણાત્મક સ્વામી, જય ત્રીગુણાત્મક સ્વામી
અખંડાનંદ કહાવો, બળ ગુણ બહુ નામી— જય૦ ૧
- પંચ વદન ત્રીનેત્ર ભુજ ચતુર સોહીએ પ્રભુ ભુજ૦
ચતુરાયુધ વિરાજે મણી મુગટ મોહીએ— જય૦ ૨
- રજ તમ સત્વ સ્વરૂપ, હો અંતર જામી પ્રભુ હો૦
ગુણ થકી પર પ્રગટયા, આપે નીજકામી— જય૦ ૩
- કૃતી રહી અર્ધાંગે જગ લીમીર હરતા પ્રભુ જમ૦
બ્રહ્મા વિશ્વુ સદાશીવ, ધ્યાન સદા ધરતાં— જય૦ ૪
- નીજ ઇચ્છાથી સ્થીર ભુતગને સ્થાપી પ્રભુ ભુતલ૦
મંદરાચળ મેરૂને અચળ કર્યા માથી— જય૦ ૫
- અધકનો વધ કીધો, દેવતણે કાજે પ્રભુ દેવ૦
બ્રહ્માને સુખ આપ્યું, સૃષ્ટી સકળ રાજે— જય૦ ૬
- ત્રણ પુરી ઇચ્છાથી કીધી સુખકારી પ્રભુ કીધી૦
વિશ્નુ ત્રિરંગી શીવને, કીધા અધિકારી— જય૦ ૭
- અષ્ટ પુરી સુખ ધામ હો શોભા સારી પ્રભુ હો૦
અષ્ટ દેવને આપી સ્થાપ્યા અધિકારી— જય૦ ૮
- સિદ્ધ ચારણ નવનાગ જન અભે કીધા સિદ્ધ૦
ઋષી વિદ્યાધર દેવને, વર રૂડા દીધા— જય૦ ૯
- નીજ માયા બળ આપ લીલા વિરતારી પ્રભુ લીલા૦
સૃષ્ટા કહાવો જગના, આપે સુખકારી— જય૦ ૧૦
- અનંત સુખ દેવતાને આપી, પ્રગટયા વસુ દારે પ્રભુ૦
ભક્ત જનની અડતા, હર ધડી હરી વારે— જય૦ ૧૧
- સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાળ, રચના કીધી બહુ ભારી પ્રભુ૦

છલોર ગઢમાં વસીઆ ગજ સુત્ર ધારી— જય ૦ ૧૨

કૃતી નારીને વરીયા, અદ્ભુત રૂપ ધારી પ્રભુ ૦

પાવન કીધી પૃથ્વી વિશ્વકર્મા સુખકારી— જય ૦ ૧૩

સપ્ત પુરી સમતુલ્ય, છલોર ગઢ કીધો પ્રભુ ૦

દેવ સકળ ત્યાં વસીઆ, લાવો ધણો લીધો— જય ૦ ૧૪

ત્રોગુણ રૂપની આરતી, જે કાઢ ગાશે પ્રભુ ૦

ભણે જોવરધન દાસ, વૈકુંઠ તેહ જાશે— જય ૦ ૧૫

આરતી.

જયદેવ જયદેવ જય જય જગદીશા મનવા પ્રતીપાલ જય જમ ૦

જનાર્દન રૂપ અખીલ જગ કરતા, શરણાગત પ્રતીપાલન ગતી કરતા જ ૦

પ્રભુ પરાત્પર ચક્ષુ તુષ્ટા તવ નામ કલપે કલપે રૂપે ગત્યા

અભીરામ જય વિશ્વકર્મા વ્યાપક સર્વોત્તમ રૂપ જય જય ૦

માયા ન માયા મત્વા વિશ્વ કૃતી કરતા જય દેવ જય દેવ.

પંચ વહન ત્રીનેત્ર અષ્ટભુજ કહીયે ચતુરાયુધ વિરાજે મણી મુગટ

સોમએ—જય દેવ ૦

કૃતીરહી અરધંગા હરતા બ્રહ્મા વિશ્વ સદાશિવ ધ્યાન તમારું ધરતા.

આરતીનો મોટો મહીમા સુરનર મુનીવર— જય જય ૦

દેવ પ્રસીધ પરમેશ્વરા વિશ્વકર્મણે નમઃ— જય દેવ જય દેવ ૦

તમેવ માતા પીતા તમેવ બધુ સગા તમેવ

તમેવ વિદ્યા તમેવ મમ દેવ દેવા. સર્વ તમેવ

અપરાધ અપરાધ હજારો, મહે મુક્તન પુરુષા વિશ્વકર્મણે ધી મહી.

તત્તોવેદ પચોદ્યાત અથ મુલ મંત્ર વિશ્વકર્મણે નમઃ :

ઓં નમો ભગવતે વિશ્વકર્મણે અનંત મંત્રા સર્વનેત્રા ભીમપુજ્યણે નમઃ :

કૃતવા એ શીવ વચન નમો દેવ દેવાય.

મનખા દેહપામીને સાધન શું કર્યું

આગલ દુઃખ દરીઆ નહિ પાર—મન૦

એ બેઠેલી તારે વિશ્વકર્મા ભગવાન—

મન૦

એ છે જગતકેના ઇશ, એ છે જગત કેરા તાત, એ છે પરીબ્રજ—મન૦

એ છે પરતાપી ભગવાન પોતે આપ અખિલ બ્રહ્મ છે— મન૦

તમે બળે વિશ્વકર્મા ભગવાન તમને તારશે—

મન૦

કહે છે તુલસીદાસ પોતે પ્રભુ તારનાર—

મન૦

જગત પતી ભગવાન પ્રભુ જગત પતી ભગવાન

આપ બીરાજે અદ્વન પુગમે, વિશ્વકર્મા પરિ બ્રહ્મ—પ્રભુજી૦

નાથ નીરંજન ભવ બધ ભંજન, ઉતારો ભવજળ પાર—પ્રભુજી૦

બાલ અમે સૌ તમ તથા પ્રભુ કરો કૃપાસિંધુ રખેવળ—પ્રભુજી૦

તુલશીદાસ કહે વિશ્વકર્માજી રાખો ચરણ મોબાર—પ્રભુજી૦

પોદો પ્રભુ વિશ્વકર્મા ભગવાન

હું સેવક છઉં તમ તણો પ્રભુ. વીંજલડે દોળું વા— પો૦

કનકનો દોલીઓ હીરકેરી નવાર, ભરી છે અપરમપાર—પો૦

ચમરદળે ચોપાસથી તમને કૃતી તથા ભરથાર— પો૦

તુલશીદાસ કહે બળે વિશ્વકર્માજીને તો ઉતરશે ભવપાર—પો૦

દેખો વિશ્વકર્મા પીતાજી મંદીર મેરે આયે

હોરી ખેલન શીવ બ્રહ્મા વિશ્નુ આયે—

દેખો૦

તાકુ સુરી જન મુનીજન દેખન આયે—

દેખો૦

આનંદ બયો ઇલોર ગઢમેં સબ લોક દેખન આયે—દેખો૦

એસી આનંદી દેખકે બાલક હોરી ખેલન આયે

ધામ ધુમ ખેત બનીહે—દેખો૦

જગમાં જનમીને તે શું કર્યું કામ કાષાં તે કુડાંજી

પ્રભુ ભજી લેને પાપીઆ

જમને ધરે જીવ જાયજી જગમાં જન્મીને તેં શું કર્યું

સાચાને જીડો પાડવા લીધી લોકની લાજજી

મર્ધખ મારકણા મંત છે અંતે ઇશ્વરનો ચોરજી— જગમાં

ભુલીગયો ભગવાનને, અંતે ઇશ્વરનો ચોરજી— જગમાં

ધીક ધીક તારા ધર્મને, અંતે ઇશ્વરનો ચોરજી— જગમાં

પ્રભુ ભજી લેને પાપીયા, કાલે ઝડપશે કાળજી— જગમાં

કહે છોટમ પ્રભુ નવ ભલ્યા અંતે ઇશ્વરનો ચોરજી—જગમાં

હે વિશ્વકર્મા! ભગવાન હે પરમેશ્વર ! હે ત્રીભુવનપાલ ! અંધન કર્મને ભોગવતા મને શાંતી આપો. તેને અન્ય ભક્તિ કેવી રીતે ઉત્પન્ન થાય તે અંધન ભોગવતું મનુષ્ય જોણે વિશ્વકર્માજીનું ધ્યાન રાજ કર્યું હોય તો તેને આ લોકમાં મુક્ત, અને સુખી જાણવો, મોહથી લેપાતો નથી જેમ કમલપત્ર જલનો સ્પર્શ કરી લેપાતું નથી તેમ પ્રભુ વિશ્વકર્માની ભક્તિ કરવા વાળો સંસારના કર્મમાં લેપાતો નથી.

૨

હે ભગવાન આપ મને જે કહો છો તે હું સર્વ સત્ય માનું છું. હે વિશ્વકર્માજી તમારા પ્રગટ સર્વ કપને દેવો અને દાનવો પશ્ચ જાણતા નથી. હે ભગવાન હે ભુનોને ઉત્પન્ન કરનારા! હે ભુતેશ્વર! હે દેવાધીદેવ ! હે જગતપતી ! પોતેજ પોતા વડે પોતેજ પોતાને જાણી શકે છે. અર્થાત્ પીભું કેમ આપને સંપૂર્ણ જાણી શકે તેમ નથી. જે દેવ મુર્તિવડે આ લોકમાં વ્યાપી રહ્યા

હો, તે પોતાની વિભૂતીઓને સંપૂર્ણ કહેવાને આપ પોતેજ યોગ્ય હો. જીવ કર્મફળની ઇચ્છા વિનાના મનુષ્યને હાથે સ્વભાવીકપણે આશ પ્રીત વિના ને રાગ દ્રોહ વિના કર્મ કરાય છે તે કર્મ જ્ઞાતિ રૂપ કહેવાય છે.

૩

સર્વ કોષ મંત્ર વડે દેવ પુજા ઇત્યાદી કરવા પહેલાં કાર્ય કર્યા સુધી ઉપરાંત શરીરના જીદા જીદા અંગોમાં મંત્રોનું આરોપણ કરીને પોતે સ્થુલ શરીર અને સ્થુલ ભાવ તજીને મંત્ર સર્વ રૂપ બનવું જોઈએ. આમ કરવું તેને ન્યાસ કહેવાય છે. તે ન્યાસના બે વિભાગ છે. કર્મન્યાસ અને અંગન્યાસ, ગીતાના પાઠ કરનાર મનુષ્ય પ્રથમ ગીતા રૂપી મંત્રના ઋષિ છંદ દેવતા ઇત્યાદીનું સ્મરણ કર્યા પછી અને નીચેની વીધી ને ક્રમ પ્રમાણે કરવાં.

૪

હે કમળના પત્ર જેવા નેત્ર વાળા મેં તમારી પાસેથી પ્રાણીઓની ઉત્પત્તિ ને નાશ વિષે વિસ્તાર પુર્વક સાંભળ્યું. અને આપનું માન તથા અવિનાશી પણું પણ સાંભળ્યું. હે ભગવાન ! જેવી રીતે આપ પોતાને કહો છો તે પ્રમાણે હે ભગવાન આપને ઇશ્વર રૂપે જોવા ઇચ્છું છું. હે પ્રભુ વિશ્વકર્મણે તે રૂપને અમારાથી કેવી રીતે મક્કી શકાય ? હે ભગવાન તો આપના અવિનાશી રૂપનું દર્શન કરાવો.

૫

હે વિશ્વકર્મા ભગવાન આ સંસાર રૂપી વૃક્ષ એવું રૂપ તથા તેનો અંત આદી અને મધ્ય તે આ લોકમાં જાણી શકાતું નથી

એ આ દદ અદદ વાળા મુળ વાળું અસંગ્રહચુપણું એટલે વૈરાગ્ય
 ૩૫ દદ શસ્ત્રથી છેદીને પછી જે આગલ પાછળ અવતાં નથી
 એવા પદને સાધવું અને જેમાંથી સંસાર રૂપી વૃક્ષની મુળ ઉત્પત્તિ
 થએલી છે તેજ આદી પુરૂષને શરણે થવું માનને મોહથી રહીત
 સ્વર્ગના દ્વારને જીતનાર પરમાત્માના શરણેના વિચાર કરવામાં
 જાણીને રહેનાર તથા કામનાઓ ને જમના મારથી સુખ દુઃખના
 જોડકાંથી મુક્ત થએલા છે. એવા વિદ્વાનો અવીનાશી પદને પામે
 છે જ્યાં જઈને પાછું આવવું પડતું નથી. અને જેને સુર્યચંદ્ર
 કે અગ્ની પ્રકાશીત કરતાં નથી. તે માંડે પરમ ધામ છે. એમ
 પ્રભુ વિશ્વકર્મા ભગવાન કહે છે.

૬

હું પ્રભુ વિશ્વકર્મા એ પ્રમાણે કહીને પ્રતાપી પુત્રને પોતાનું
 પરમ ૩૫ આશરે દેખાડવા લાગ્યા. એ સર્વ ૩૫ અનેક મુખ તથા
 અનેક આંખો વાળું અને અદ્ભુત દરશન વાળું અનેક હસ્ત વાળું
 અને દીવ્ય આયુધ વાળું હતું. અને દેવ વસ્ત્ર ધારણ કરેલું હતું.
 મંથ લેપન કરેલું હતું. બરપુર પ્રકાશ ૩૫ અંત વિતાનું અને
 પંચ મુખ વાળું એ ૩૫ હતું. જે આકાશમાં એક સાથે હજાર
 સૂર્યનો પ્રકાશ પ્રગટ થાય તો પણ તે પ્રકાશ સમાન ૩૫ થઈ
 શકે નહિ.

૭

એક સમે નિરાકારને ઇચ્છા થઈ કે સાકાર થવું, પછી
 આકાર થયા ને ઐકાર ઉત્પન્ન કીધો અને ઐ ઐ ઐ કરવાથી
 શક્તિ ઉત્પન્ન થઈ. શક્તિ પછી ત્રણ ગુણ ઉત્પન્ન થયા ને પોતે
 સાકારપણે પ્રજ્ઞાત થયા અને વૈરાટ પુરૂષથી ત્રણ ગુણ ઉત્પન્ન

થયા. તેમાં સત્ત્વ ગુણ જલને વીશે, શેશનારાયણ થયા. રજો ગુણ તેમની નાભીમાં પ્રવેશ કરીને બ્રહ્મા થયા અને તમે ગુણથી ઐ શીવ પેદા થયા. તેથી કાંઈ ન થવાથી તપ કરવા લાગ્યા ત્યારે પોતાને વૈરાટ ભગવાનને હચ્છા થઈ કે વિશ્વ વધારવું તેથી પોતે પૃથ્વી રચાવી ઉપર દેવતા ઉત્પન્ન કીધા. અને દેવતાઓથી રૂપી મુનીઓ ઉત્પન્ન થયા ત્યારે પોતે અંતરધ્યાન થઈને બેઠા ને વૈરાટ ભગવાન હુડી જઈ તેનું નામ લોકો વિશ્વકર્મા ભગવાન કહેવા લાગ્યા. કારણ કે જોશે સૃષ્ટી ઉત્પન્ન કરી જેથી વિશ્વકર્મા કહેવાણા. ત્યાર પછી દેવતા અને ઋષિ મુની ઉત્પન્ન થયા. પણ તેઓને ખજર નહિ કે કંઈ વસ્તુ, જેથી વિશ્વકર્મા પોતે પ્રસીદ્ધ રીતે તેઓને ગુણ વંદન કરાવવા લાગ્યા. પછી અંતરધ્યાન થયા ત્રીજે વખત પોતે પ્રગટ થઈ હલોર ગઢમાં ઉત્પન્ન થયા અને કૃત્તીનારીને વર્ષા તેમાંથી પાંચ પુત્ર ઉત્પન્ન થયા. તેનું નામ મયા, મનુ, ત્રસ્તા, શીલ્પી, દેવયજ્ઞ. એણી રીતે પાંચ પુત્રોએ શું કામ કીધાં કે સૃષ્ટી રચાવી દેવ મંદીર બાંધ્યાં ને પ્રજા ઉત્પન્ન કીધી ને પછી પોતે અંતરધ્યાન થયા ને પુત્ર અને પૌત્રને કહ્યું કે તમે સ્વદેશ વિચરો તેથી બધાએ પાતાગઢમાં પ્રવેશ કીધો ને કૃત્તી જગત જનેતાનું નામ પ્રસીદ્ધ કરવા કાલી નામનું મંદીર બાંધ્યું. પછી સર્વે ગામોમાં પ્રસીદ્ધ થઈ રાજાઓના મહેલ બાંધવા લાગ્યા. પછી સંવત ૧૦૦૦ અથવા ૧૧૦૦ ની સાલમાં પાટણમાં રાજા સિદ્ધરાજ જયસીંહે સીદ્ધપુર ક્ષેત્રમાં રૂદ્રમાળા નામનું મકાન બાંધ્યું ત્યારે ગુજરાતમાં ચાર નામે પ્રસીદ્ધ થયા (૧) ગુર્જર ૨ મેવાડ ૩ વૈશ્ય ૪ પાંચોળી એ ચાર જાતી ગુજરાત, મેવાડ, વૈશ્ય, અને પાંચાલ દેશમાં અનુક્રમે વસી જગ જાહેર થયા તે

ઉપર લખ્યા જમત ગુરૂ પીતાજી વૈરાટ ભગવાન વીશ્વકર્માજીના વંશથી ઉત્પન્ન થયા છે. વિશ્વકર્માના વંશની જાતી ગુર્જર, વૈશ, મેવાડો, પંચોળી ને પંચાલ ખાદ્યજી ઉપર પ્રમાણે પાંચ પુત્રમાંથી થઈ.

૮

શ્રી વિશ્વકર્મા ઉવાચ—

તું જે ધર્મજા વિનાનો છે તેને આગલા અધ્યાયમાં કહેલી જો ગતીઓનું આ અથષ્ટતી ગુપ્ત જ્ઞાન વિજ્ઞાન સર્વે કહું છઉં.

જેને જાણીને સંશયથી મુક્ત થઈશ આ જ્ઞાન સર્વ વેદોમાં .....ગુપ્તમાં ગુપ્ત છે. ઉત્તમ પ્રત્યક્ષ જણાય છે તેવું ધર્મરૂપ આચરવામાં સુખદાયક નીત્ય છે. હે પ્રતાપી આ જ્ઞાન રૂપી ધર્મ ઉપર શ્રદ્ધા નહિ રાખનારો પુરૂષ મને નહિ પામે અને મૃત્યુકાળમાં ફરીથી જનમે છે એ જે અવ્યક્ત રૂપે સર્વ જગત સરજ્યું છે, સર્વ જીવોને ઉત્પન્ન કરનારો અને જીવોનું બરજી પોષણ કરનારો છું. જીવો સૌ મારામાં સમાઈ રહે છે. પણ હું જીવોમાં સમાતો નથી. હું સર્વે જીવોનો મહેશ છતાં પરો છઉં એ જાવનાથી મુઠ મનુષ્યો અજ્ઞાનતા દેવાથીજ મનુષ્ય શરીરમાં રહેલો જે હું તેની અવગત કરે છે.

૯

એ પ્રકારે પુરૂષ વિશ્વકર્માના વંશમાં ઉત્પન્ન થઈ અને બધાજ આનંદ વડે કરી હરખથી પોતાના કન્યાજીને અરથે કરીને સ્થાવીક મણીના અરખો છે. વરજી જેમનો એવા વિશ્વકર્મા પ્રભુ જે કૃતી દેવીના સ્વામી છે તેમની પુજા કરીને સ્તોત્ર બજા છે

તો મનુષ્યનો જન્મ પામી આ પૃથ્વીને વીશે નાના પ્રકારના ભોગ ભોગવે છે અને શાસ્ત્રને જાણનાર એવા ગુરુ થકી જ્ઞાન પામી ને પુરુષ ભક્તિએ કરીને એ પ્રભુની પૂજા કરે છે, તે પુરુષ આ લોકને વીશે સમસ્ત સુખને ભોગવીને પરલોકમાં ઉત્તમ પદને પામે છે.

૧૦

હે શ્રી વિશ્વકર્મા ભગવાન તમારા ગુણની સંખ્યા ગણવા વેદ પણ નેતી નેતી ગાન કરે છે તો મંદબુધી શું વર્ણન કરી શકે? માટે હે પ્રભુ એવા તમારા અપાર અને અમોઘ ગુણ છે. કલ્યાણ રૂપ એવા જે શીવ, જે ઋષિ લોકોના પીતૃ અને પરેશ ખીજા લોકોના પીતૃ જે આનંદ વડે કરીને પુજન કરતા શતા સ્તોત્ર વડે સ્તુતી કરતા હતા અને આનંદ વડે કરીને વિશ્વકર્મા નું જે શાસ્ત્ર તેને વીશે પરિપૂર્ણ છે ચીત જેમનું. અને પરીપૂર્ણ છે વિશ્વકર્માને વીશે પ્રીતી જેમની એવા પુર્વે કહેલ જે દેવ જે પ્રત્યે પ્રાપ્ત થયેલી છે મનની વૃત્તિઓ એવા હોતા હતા.

શ્રી વિશ્વકર્મા વિનંતી અમારી અરજી માનો અમારી ચરણમાં શીષ નામું હું પામર પ્રાણી—શ્રી વિશ્વકર્માં
આપ ત્રિલોકી જગ કર્તા રહી નથી ખામી—શ્રી વિશ્વકર્માં
શીવ ધ્વજા તમને જપે છે વિશ્વના છો સ્વામિ—શ્રી.—
સર્વ દેવ તમારાજ કહાવે નથી રહી કાંઈ ખામિ—શ્રી વિશ્વકર્માં
અમે બાલક પ્રભુ તમ તજા, છો અંતર જામી—શ્રી વિશ્વકર્માં

સંસાર તારો અમને ઉગારો •

વિશ્વકર્મા પ્રભુ આશરો એક તમારો
તમે ગુરુ તમે છો પીતા તમે છો ભગવાન વિશ્વકર્મા
પ્રભુ આશરો એક તમારો.
કુટુંબ કબીલો કામ ન આવે

સાચા સરજનદાર વિશ્વકર્મા પ્રભુ •
જગ કર્તા જાણું છું તમને નથી બીજો આધાર
માત પીતા સરવે સંસારમાં છે માયા સુત ને દારા
વિશ્વકર્મા પ્રભુ આશરો એક તમારો
ઉગારશો તો ઉગરશું પ્રભુ નથી કાંઈ આધાર
અમે બાળક છીએ તમ તણા પ્રભુ તમે સરજનદાર
વિશ્વકર્મા પ્રભુ આશરો એક તમારો

વિશ્વકર્મા તમને વિનવું પ્રેમે કરજોડી લાગું પાયે
તમારા કુલમાં અવતરે ઓ તમે પ્રભુ કરજો રક્ષાય
વિનય કરીને વીનવું પ્રભુ હું છું તમ દાસ.
દાસ ઉપર દયા કરી આપ્યો ઉત્તમ ધર અવતાર
સદા સંભાળ રાખજો પ્રભુ હું છું તમ બાલ
રાજ ધર્મ અમો પર પ્રભુ તારો આ ભવ પાર
કરજોડી કહે તમ બાલક રાખો ચરણ મોનર

શ્રી વિશ્વકર્મા ભગવાને નીરાકાર રૂપે પાંચ પુરુષ ઉત્પન્ન કરીધા.
શીવ, બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મરુત, ઇન્દ્ર. તથા પાંચ ગુણ તથા પાંચ તત્વ

ઉત્પન્ન કર્યા પછી પોતે સાકાર રૂપે ઉત્પન્ન થયા ત્યારે સૃષ્ટિ બાંધવાની ઇચ્છા થઇ ત્યારે એક તત્ત્વમાંથી પૃથ્વી કરી. એકમાંથી જલ કર્યું એકમાંથી મનુષ્ય, એકમાંથી પશુ પ્રાણી કીધાં એકમાંથી ઝાડ તથા પહાડ કીધાં ત્યારે તેનું નામ વિશ્વકર્મા કહેવાણું લોકો તથા દેવો પોત પોતામાં વીરાદ કરવા લાગ્યા ત્યારે પ્રભુ વિશ્વકર્માને વીચાર થયો, પોતાનો ગુણ જોઇ સરવથી આગળ કીધો તેથી લોકો ગુણપતિ કહેવા લાગ્યા, પછી સતજુગ ત્રેતાયુગ દ્વાપરયુગ અને કલ્પીયુગને અંતે વીચાર થયો કે સૃષ્ટિ અધિકાર કલ્પીયુગમાં થશે. હીના રત્ન પ્રથવીમાં રહેશે નહીં પછી પોતે વીચાર કરી માટી લઈ તેનું કુરડું કરીને કપાસની વાટ મુકીને અગ્નીથી ચેતાવ્યું તેથી તેને સુતારના ધરનો દીવો લોકો કહે છે પણ વિશ્વકર્મા જગતના ગુરુ છે તેને તે કારીગરી છે એમ જાણતા નથી અને સુતારના ધરનો દીવો એમ મસ્કરી કરે છે કારણ કે ઋષિ સંતાનોએ અવળે માર્ગે ચડાવ્યા છે. પોતાનું પેટ ભરવા માટે. જેથી વિશ્વકર્મા એક સુતારનાજ પીતા છે તો તેમ નહીં સમજતાં વિશ્વકર્મા અનાદી જગત ગુરુ સરવ વર્ણ માત્રના ગુરુ પીતા રૂપ તથા સરજનહાર છે માટે સરવે પ્રાણીયે તેમનું સેવન કરવું જોઈએ એમ નારદ ગરુડ પ્રત્યે કહે છે.

૨

બ્રહ્મોવાચ બ્રહ્મા નારદજી પ્રત્યે કહે છે કે સર્વે પ્રકારે સ્વાર્થ અને પરમાર્થના વિશ્વકર્મા ગુરુ છે અને તે શ્રુતિ સ્મૃતિ ના આધારે સત્ય છે એમ શંકર કાર્તિક સ્વામિ પ્રત્યે કહે છે. કોષ્ઠના મનમાં એમ થાય કે વિશ્વકર્મા તે કોણ અને ક્યાંથી થયા

તો અને ગુરૂ પદવીને ક્યાંથી પામ્યા તો આ ભુ મંડળની અંદર બે હાથ વાળા જે પાંચ બ્રહ્મણો છે તેમને સ્વારથ પરમારથ અને સ્થાવર જંગમના ગુરૂ જાણુવા અને તેમની ભક્તિ કરવી. દશ ભુજવાળા વિશ્વકર્મા દેવતાઓના ગુરૂ અને બે ભુજવાળા સ્થાવર જંગમના ગુરૂ છે તેઓનું પ્રમાણ આપાયે છીયે:-

એક વખત સત્યુગમાં શ્રી વિશ્વકર્માજી પોતાના આશ્રમ કે જે બદ્રીકાશ્રમથી ઉત્તર દિશામાં આવેલું છે સાંથી ૨૫ યોજન નરનારાયણનું આશ્રમ છે, સાંથી કૈલાસ ૮૭ યોજન છે. સાંથી વીશ્વકર્મા આશ્રમ ૧૦ યોજન છે. તે પશ્ચિમ દિશામાં છે. સાં હિમાલય પર્વતમાં આશ્રમ છે. તે સમયમાં એક વખત પોતાને પ્રમ્લા થઇ કે કૈલાસમાં જવું પછી જવા નીકળતાં રસ્તામાં શંકરનો ગણ મણીબદ્ર નામનો મળ્યો તે બહુ દુઃખીયો હતો તેણે પ્રભુને પ્રણામ કર્યા તેથી પ્રભુએ તેને શાન્તિથી ઉપચાર કર્યો અને વરદાન આપ્યું જેથી તે જૈન મંદીરમાં અગ્ર સ્થાને પ્રમ થયો અને જૈનમાં મુખ્યગણ પદવી પ્રાપ્ત કરી. આ પ્રમાણે વિશ્વકર્માની કૃપાથી તે મણીબદ્ર ગયો અને સુખ શાન્તિ પામ્યો તે પ્રભુનું ચરિત્ર છે. ત્યાર બાદ શંકર પાર્વતી કૈલાસમાં હતાં ત્યાં પણ પધાર્યા તેણે વિશ્વકર્માને આવતા જોઈ બેઠી જણાં ઉભા થયાં અને સત્કાર કરી પુજન અર્ચન કર્યું.

પછી શંકર કહે છે કે, મહારાજ, બહુ કૃપા કરી. અહીં ધણા દીવસ રહ્યા. આનંદ થયો ત્યાર પછી શંકર પાર્વતી અને વિશ્વકર્મા નરનારાયણના આશ્રમમાં ગયા. ત્યાર બાદ હરીકેશમાં ગયા. ત્યાં રૂપી લોકોએ ધણો સત્કાર કર્યો ત્યાં એક પપ્પવાડીયું

રહ્યા અને અનેક આશ્રમ તથા શીવમંદીરો બનાવ્યાં જે હજુ પણ નજરે પડે છે. ત્યાર પછી ગંગાદ્વાર (હરીદ્વાર)માં આવ્યા ત્યાંથી કનખલમાં અનેક રૂપી મુની, અને મનુષ્યનો-રાજાનો ઉદ્ધાર કર્યો. ત્યાં સતી ધાટ એવે નામે સ્થાન પ્રગટ કર્યું. ત્યાં પોતાની મુતિ પધરાવી અને પોતાનું આશ્રમ કર્યું.

ત્યાંથી હસ્તિનાપુરમાં આવ્યાં. ત્યાં પાંડવોએ આગતા સ્વાગતા કરી અને આનંદ પામ્યા. ત્યાં ૧ માસ ૧૩ દીવસ રહ્યા. ત્યાં પાંડવોએ વિશ્વકર્માનું મંદીર બાંધ્યું અને તેમાં મૂર્તિ આરક્ષ પદ્માવતી ગજ ૧ ને આશરે સ્થાપીત કરી છે જેને મુસલમાન ભોડો પણ માને છે, ત્યાર બાદ આગરામાં જમુનાના ધાટ પર અનેક પ્રસિદ્ધ મંદીરો તથા ધાટ બનાવ્યા ત્યાર પછી કાશીમાં ગયા ત્યાં શંકરનું સ્થાપન કર્યું અને તીર્થ સ્થળ બનાવ્યું. ત્યાર બાદ નર્મદા કીનારે ગયા, ત્યાર પછી દ્વારકા ગયા ત્યાં દ્વારકાનાથનું મંદીર બાંધ્યું, ત્યાર બાદ અનેક ચરીત્રો કર્યાં

ત્યાર બાદ અંતર્યામી થયા અને કત્રિયુગને વિષે પાછા પોતાના સંતાનોની વૃદ્ધિ કરવા માટે ઇલોર ગઢ જે હાલમાં મધ્ય પ્રાંત ની સરહદ ઉપર પહોંચે છે, ત્યાં પ્રગટ થયા. ત્યાં તેમનું આશ્રમ હાલ છે, આ પ્રમાણે પછી પોતાના પરિવાર સહિત ત્યાં રહી અનેક કાર્યો કર્યા હતાં જેના ધણાં સંતાનો અત્યારે પોતાના પિતાનું નામ પણ જીતી ગયા છે તો હે પ્રભુ! તેના ઉપર કૃપા કરો. સદ્ બુદ્ધિ આપો ! જેથી સ્વર્ગમાં પ્રવૃત્ત થાય. અને સુખ શાંતિ સાથે મોક્ષ કાર્યમાં પ્રાપ્ત થાય.

ધૃતિ: શિવમ્ સાત્તિ

૩

હવે જે બુજવાળા વિશ્વકર્મા રથાવર જગમના પીના છે અને દશબુજવાળા વિશ્વકર્મા સર્વ લોકના પીતા છે. આ વચન ઉપરથી જેમણે પરમાત્માની ભક્તિ કરી પરમારથ કરી લેવું હોય તેઓએ આ શંકરના વચનને માન આપી પાંચે બ્રહ્મણ ઉપર શ્રદ્ધા રાખવી અને તેના ઉપર શ્રદ્ધા નહી રાખત નિંદા કરશે તો તેઓ ઇશ્વરના મોટા અપરાધી થશે, માટે અભીમાન છોડી વેદમાં કલ્યા પ્રમાણે ગુરને શરણે જવું તે સંસારને તારનાર છે.

૪

શંકર કહે છે કે આ જગતનું પાલન કરવા માટે હું શ્રુતિ સુકતનાં પ્રમાણ કહું છું. જે યજુરવેદની અંદર જે દ્વિપદા યાજ્ઞ સ્વટપદા ચતુષ્પદા આદી વાક્યો છે તેનો અરથ સીધ કરવો જોઈએ અને તે વેદના વાક્યને માન આપી અને વીશ્વકર્મા અનાદી વેદમાં ગવાયેલા છે માટે તેમને પૂર્ણ મનથી શરણે જવું જોઈએ. જેથી પાપનો નાશ થાય છે અને નિંદા કરવાથી ધોર નર્કની પ્રાપ્તિ થાય છે.

૫

बृहस्पति उवाच—વૈરાટ પુરૂષ તેજ વીશ્વકર્મા છે તેના પ્રમાણ વેદાદિ ગ્રંથમાંથી મલી આવેછે અને તે પ્રભુ સર્વે સરજ નદાર છે એવા જે ભગવાન વિશ્વકર્મા કે જેનાથી વેદ ઉત્પન્ન થયા છે તેને ઋષિ સંતાનો દેવનો કારીગર કહે છે પણ વીચાર કરીને જોતા નથી જે વિશ્વકર્મા કે જે આખા જગતને રચે છે માટે સરવથી શ્રેષ્ઠ છે એમ વેદ ઉપરથી સીધ થાય છે

માટે તેને વીપરીત કહેવું તે વૃથા છે. પાણીથી પૃથ્વી કરવા માટે તુષા નારાયણ થયા. અને જે સકળ રસનું આદિ કારણ વિશ્વ કર્મા છે. વળી તે રસ અથવા બીજી વીના કાંઈ ઉત્પન્ન થતું નથી આ પ્રમાણે બીજી વિધીથી બીજી ઉત્પન્ન થાય છે. તુષ્ટાએ તેના બુદ્ધિ બુદ્ધિ રૂપે બતાવેલાં છે. રસ અને બીજના ભાસ્કર એ છે કે જે પંચ મહાભુત અચેતન છે અને તે અચેતન જેવા તેને ચેતના સીદ્ધી વીના ક્યાંથી આવી તો વિશ્વકર્માથી તેને ચેતના પ્રમ થઈ કારણ કે શીદ્ધ સર્વ વસ્તુમાં તેમ બુદ્ધ પ્રાણીમાં એક સરખું છે અને રહેશે. પ્રતિ.

૬

હંસ ઉવાચ—એ ઉપર મૃતિકા કાષ્ઠ પાશાણ ધસાદિ સામગ્રી અચેતન છે. જેવી રીતે શીદ્ધી વરના જોગથી મંદિર અભીનત હોય છે. ભાષ્યકાર કહે છે તેજ માટી પાપાણનો સધાત સમુદ્ધ એ એની આકૃતિજ છે તેનાથી વિધ વિધ પ્રકારે કરીને બનાવીને ત્વષ્ટા એવા જે વિશ્વકર્મા નાના પ્રકારે ઉત્પન્ન થયા છે અને તેજ આ જગત તથા પ્રાણી માત્રને પ્રકાશમાન કરે છે. વિશ્વકર્માના પુત્રો કે જેનું નામ મય-મનુ ત્વષ્ટા દેવ જગત એવા તે વિશ્વ કર્મા જેણે દિવસને રાત્રી કર્યા અને આ મનુષ્ય દેવતા તથા જગત સર્વે પ્રાણી માત્રના સ્વામિ છે અને તેથી વિશ્વકર્મા એજ આ સૃષ્ટીના અધિપતિ છે. ૐ કારમાંથી વિશ્વકર્મા ઉત્પન્ન થયા છે એ પુરાણોમાંજ છે. પરંતુ શ્રુતિનો અર્થ સમજીએ તો વેદ વચન ઉપરથી. મહાદેવ કાર્તિક સ્વામિને જ્ઞાન આપતાં કહે છે. એટલા માટે વેદ શ્રુતિનો અર્થ છે એમ સમજવું

જોઈએ. આ ઉપરાંત વેદમાં પણ પ્રમાણ છે. શીટ્પી કહે છે કે ભુત જીવિષ્ય અને વર્તમાન તે સરવે વિરાટ પુરુષના અવયવ છે અને ત્રણ કાલમાં આવનારા તે સરવે વિરાટ પુરુષના અત્યવોમાંથી થશે તેમ સમજવું અને તે જગતની વ્યવસ્થાને પ્રાપ્ત કરે છે અને પુરુષ કર્મના યોગે સુખ દુઃખ ભોગવે છે તેથી તે અંતર્યામિ કહેવાય છે. જગત ઉત્પત્તિ થયું તે મહિમા આ પુરુષનો છે. એટલા માટે સરવ કરતાં આ પુરુષ શ્રેષ્ઠ છે. સરવ ભુત એટલે પ્રણી આ વિરાટ પુરુષના પગ છે અને આ પુરુષનું ત્રણ પ્રકારનું જે સ્વ રૂપ તે તેના સહિત જગતની અંદર પ્રકાશીને રહેલું છે.

મિષ્મ ઉવાચ—એક વખત શુકદેવજી મોક્ષ માર્ગનો ધર્મ સાંભળવા પોતાના પીતા વ્યાસજી પાસે આવ્યા અને કહ્યાજીવાળો ધર્મ પુછતા લાગ્યા પ્રણામ કરીને કહેવા લાગ્યો કે તમો મોક્ષ ધર્મને જાણવામાં તથા કહેવામાં કુશળ છો જેથી મારા મનની શાન્તી થાય તેવું કહો. પોતાના પુત્રનું વચન સાંભળી વ્યાસજી કહેવા લાગ્યા, કે હે પુત્ર તું મોક્ષનું અને અન્ય-કર્મોનું અધ્યયન કર. હે ભારત, પછી પોતાના પીતાની આજ્ઞા લઈ ધર્મમાં શ્રેષ્ઠ શાસ્ત્ર, સાંખ્ય શાસ્ત્રનું અધ્યયન કર્યું પછી જ્યારે સરસ્વતીની લક્ષ્મીથી યુક્ત અને ભીમતુલ બલવાળો પુત્ર થયો, એમ વ્યાસે જાણ્યું ત્યારે મોક્ષ ધર્મને જાણવામાં કુશળ એવા પોતાના પુત્રને કહ્યું કે તું મોક્ષ ધર્મમાં કુશળ એવા મીથીલા પુરના રાજા જનકની પાસે જા તે તને મોક્ષનો માર્ગ જતાવશે પછી શુકદેવજી પીતાની આજ્ઞા લઈ મોક્ષ ધર્મ જાણવા માટે જનક પુર ગયા. જતી વખતે વ્યાસજીએ શુકદેવજીને કહ્યું કે હે પુત્ર, ત્યાં જા ત્યારે ત્યાં જઈને કોઈ વીરમય પામે તેવું રૂપ ન ધરતાં મનુષ્ય રૂપે જવું વળી યોગ બલથી

અંતરીક્ષ માર્ગે ન જવું કેમકે તેથી વીઘ થાય છે. તે જનક પુજન કરવા યોગ્ય છે તેની આગળ તારે અંહકાર કરવો નહીં તેની આજ્ઞા માં રહેવું તે મારો યજ્ઞમાન છે જનક રાજ્ય તને જે કહે તેમાં તારે શંકા કરવી નહિ એવા પીતાના વચન સાંભળી અંતરીક્ષ માર્ગે સમુદ્ર ઓઢાંઘીને પૃથ્વી ઉપર આવી મીથીલાપુરના દરવાજામાં ઉભો ગયો, ત્યારે ચોકીદાર તેને સંત પુરૂષ સમજી હાથ જોડીને પુછવા લાગ્યા જે મહાત્મા આપ શું ઇચ્છો છો, ત્યારે તેણે કહ્યું જે રાજ્ય પાસે જવું છે. ત્યારે તે ચોકીદાર બીજે દરવાજે પહોંચાડી આવ્યો. ત્રીજા ચોકીદારે રાજ્ય હુકમથી અંદર પ્રવેશ કરાવ્યો. ત્યાં રાજ્ય સ્ત્રી મંડળની સાથે ખેઠે હતો ત્યાં શુકદેવજીને આવ્યા જોઈ રાજ્યે તેને માન આપી મીઠાસન ઉપર બેસાડીને પુજા કરી પછી વારાં ગનાઓ સુંદર અંગવાળી સ્ત્રીયો ને દાસીયો ત્યાં આવી. લુગડાં ઝીણાં પહેમાં હતાં એવી સ્ત્રીઓએ શુકદેવજીની પાસે નૃત્ય કર્યું. શુકદેવજીને તે વાતની ઇચ્છા નથી. પછી રાજ્યે તેની પુજા કર્યા પછી પુછ્યું કે હે તાત શામાટે આવવાનું થયું, ત્યારે શુકદેવજીએ કહ્યું જે પીતાની આજ્ઞાથી અહીંયા આવ્યો છું અને મોક્ષાદિક ધર્મો જાણવાની ઇચ્છા છે. ત્યારે જનક કહે છે કે હે મુનિ બ્રાહ્મણોએ જન્મથી આરંભીને આ લોકમાં શું કરવું પ્રથમ જનોઇ ધારણ કર્યા પછી વેદ જાણવો. દેવ પીતૃ તથા મનુષ્ય રૂપને વિશેથી મુક્ત થઇને પછી ગુરૂને ઘેર વિદ્યાધ્યયન કરવું ગુરૂ દક્ષીણા આપી ગુરૂની આજ્ઞા લઇ ધરે જવું પછી ગૃહસ્થાશ્રમ કરવો બીજાની અદેખાઈ કરવી નહીં અન્યમાં પ્રીતી જોડવી નહીં. પછી પુત્ર પૌત્રાદિક ઉત્પન્ન કરીને પછી, વાનપ્રસ્થ આશ્રમમાં જવું અને અગ્નિનું સેવન કરવું અને ત્યાર પછી સર્વ કામનાઓનો ત્યાગ કરવો. પથર

સુવર્ણ સમાન જાણવાં. હું તને નિર્વિકાર સ્થાતિવાળો જોઈ છું હવે તારે બીજું શું જાણવું છે ? આ સાંભળી શુકદેવજી ગુરુને પ્રણામ કરી આજ્ઞા લાભ દંડવત કરી પોતાના ગૃહ પ્રત્યે આવ્યા. મનુ શીશ્વીને પુછે છે. પ્રજાપતિ પ્રાણુ રૂપ દેવ અર્થાત માનસીક યજ્ઞ કરીને યજ્ઞ પુરૂષનું યજ્ઞન કરવું. પછી જગદ્રૂપ વીકાર ધારણ કરનારા મુખ્ય ભુત ઉત્પન્ન થયા. એવી રીતે જગન કરનારા ને દેવતા થયા. તેઓ પુણ્યવાળા થઇ સર્વગમાં રહે છે. માનસીક પુજન કરી તેનું ફળ પણ કહેલ છે. વીરાટ વિશ્વકર્મા જગતના નીચંતા છે. વિશ્વકર્મા પરંબ્રહ્મ છે તે મહાન છે અને તેનો અંત આવી શકે તેમ નથી, પણ તેને નહીં જાણનારો જીવ અજ્ઞાની છે તેથી કરીને તેને જાણવાને મહેનત કરવી જોઈએ. વિશ્વકર્મા પ્રભુ એ સર્વ રૂપે એવન એટલે હુદ્દિતા નાચંતા છે એમ બાળ્યકાર કહે છે. પરંતુ કાલમાં વિશ્વકર્મા દેવતા કારીગર છે એવી વાત ઋષી મુનીયો પુરોણોમાં જણાવે છે પરંતુ આ અધ્યત્મ વીચારી જોતાં ખાતરી થાય છે જે તે જગતના નેતા છે. ઝંનો ઉદ્ભવ થઇ જે વીરાટ પુરૂષ ઉત્પન્ન થયા તેજ વિશ્વકર્મા એમ વાત લક્ષમાં આવે છે વીશ્વકર્મા એટલે વિશ્વજ જેનું કાર્ય છે. આ ઉપરથી વિશ્વને કરે તે વિશ્વકર્મા કહેવાય અને તેજ નીચંતા છે તે વાત વેદ પણ કહે છે અને તેનો અર્થ શ્રી મહાદેવે પણ કરેલ છે તેને ખોટો ઠરાવવો તે આપણે મનુષ્ય શક્તિવાન નથી માટે હે રૂષી સંતાનો અભીમાનનો ત્યાગ કરીને ખગ પરમેશ્વરની નીંદા કરીને પાપની મારી કોતી પાસે માગશો? સુરજના સામું ધુળ ઉઠાડવાથી પોતાના મુખ ઉપર પડે છે. અજ્ઞાની નથી પરંતુ શાણા અને વિદ્વાન છે અને વિદ્વાન બોકોતી અંદર સારી વીચાર શક્તિ હોય છે માટે ઋગ

વેદ યરજુવેદ વીજેરેની અંદર પરમાત્માની ભક્તી કરવાની કહેલી છે તો તેવા સત પુરૂષોની ભક્તી કરીને તેના ગુણાનુવાદ કરો ને તેને છોડીને ક્ષુદ્ર દેવોની પુગણોમાં મોટી કયાઓ દેખાડો છો ને વીશ્વકર્મા દેવતાના કારીગર છે આમ જણાવી પાપમાં પડો છો તો તે પાપમાં પડતા અટકાવવાનો અમારો હેતુ છે અને વળી વીશ્વકર્માની નીંદા કરીને હલકા પડો છો તે ઉપરથી જેમ પીતાને પુત્ર અને પુત્રને પીતા કેવાથી જે દોશ લાગે તેવો દોશ તમને પણ લાગશે જે દેવતાના તમો ભક્તી કરો છો તે દેવતા તમારા ઉપર કોપાયમાન થશે. કારણ કે દેવતા વિશ્વકર્માની નીંદા કરતા નથી તે તમારા ઉપર તુષમાન થશે નહીં તમારા વડીલની સામી નીંદા કરીને તમારા ગુણુ ગાયે તો તમારા અવગુણુ ગાવાથી તમને માફ લાગશે અને તમારી કરેલી ભક્તી નીર્મુલ્લ થશે માટે વિશ્વ કર્માની ભક્તી કરો તો તે દેવતા તમારા ઉપર રાજી થશે માટે વીચાર કરી વિશ્વકર્માની ભક્તી કરો. ઉપર જણાવેલા અર્થને માટે ગુરૂની જરૂર છે એમ મહાદેવ કાર્તિક સ્વામીને કહે છે તે ગુરૂ વિશ્વકર્માના કુલનો જોશે. ખીજા જ્ઞાતિનો આશરો નહીં બોલો શ્રી વીશ્વ કર્માડી જય.

પ્રથમ વિરાટ પુરૂષ ઉત્પન્ન થયો અને તે વીરાટ પુરૂષમાંથી જીવરૂપ પુરૂષ ઉત્પન્ન થયો અને તે વીરાટ પુરૂષથી બીન થયો. પછી જીવ પુરૂષને રહેવા માટે જુમી ઉત્પન્ન કરી તેને માટે દેહ રૂપી ઘર ઉત્પન્ન કર્યું.

દેહાબીમાની જે પુરૂષ ઉત્પન્ન થયો તે સરવે વેદાંત વંધ છે તેજ પરમાત્મા પોતાની માયાએ કરીને અનેક રૂપે થયા અને

અનેક દેહરૂપ ધરતી અંદર જીવ રૂપે રહેલ છે તે વખતે બ્રહ્મદિ અભીમાની દેવતા યદ્યપે પણ રહે છે. બ્રહ્મા ઉત્પત્તિ થયા તેથી ભુમીનો આધાર જલ છે આ કારણથી આચમનને માટે જલ આપવાની યોજના કરેલી છે

શ્રી વિશ્વકર્મા જવાબ—શ્રી હંસ પ્રત્યે કહે છે. પાંચ મહા ભૂત છુદ્ધી મન અહંકાર અવ્યક્ત પ્રકૃતિ દશેન્દ્રીયોએ તેને વીશે રહેલા પાંચ વિષયો ઇન્દ્રિય દોશ સુખ દુખ શરીર ચેતના અને ધીરજ એ પ્રમાણે ક્ષેત્રનું સ્વરૂપ અને તેમાં રહેલા વીકારો સહિત સંક્ષેપમાં કહ્યું છે. અભીમાનીપણું તેનો ત્યાગ કરવો ઈન્દ્રીયોને વશ રાખવી ક્ષમા રાખવી સીધાપણું ગુરૂ ભક્તી પવિત્રતા સંસારને વિશે વૈરાગ્ય એકાકારપણું અને જન્મ મરણ અવસ્થા અને તેને વીશે રહેલું સુખદુઃખ, ધર સ્ત્રી પુત્ર ધન કુટુંબ પરિવારમાં આસક્તી—તે સરવેમાં સમભાવ રાખવો અને યોગ વડે મારામાં પવિત્રપણે સમાનપણાનું સેવન ભક્તી કરવી. એ ઉત્તમ વીવેક છે. ભગવાન સર્વ વ્યાપી છે માટે સરવ જલ થતી પવિત્રપણે રાખવાં તે જોગ છે.

ધર્મે કહે છે:— પુરુષ ગૃહસ્થાશ્રમ, બ્રહ્મચારી, વાનપ્રસ્થ, સન્યાસિ યદ્યપે મોક્ષ પામવા માટે કયા દેવની છાત્ર ઉપાસના કરવી અને કેવું સુખ મને અને મોક્ષ પ્રાપ્તિ થાય પુરુષ દેવકર્મ, પૌત્ર કર્મ, વીરેચી મુક્ત થયેલો પુરુષ કષ્ટ ગતીને પામે છે, તે મોક્ષનું શું લક્ષણ છે, સ્વર્ગમાં જઈ પછી પાછા પડવું ન પડે તેવું તેવું શું કરવું? હે પૌતામહો! દેવ પૌત્ર તથા તેનાથી પર એવી વસ્તુ શી છે તે તમે મને કહો ત્યારે બીજમપીતા કહે છે

તું મને બહુ ગુઢ પ્રશ્ન પુછે છે. તારા પ્રશ્નનો ઉત્તર દેવોની કૃપા વિના બની શકે તેવો નથી પણ આ વીશે નારદ અને નારાયણના સંવાદરૂપ પુરાતન ઇતિહાસ તને કહું છું તે સાંભળ. મારા પીતાએ અમને કહ્યું હતું જે વિશ્વના આત્મા સનાતન છે એવા નારાયણ નામે ગને ધર્મનો પુત્ર કહ્યો હતો. હે મહારાજ પૂર્વે નર, નારાયણ, હરિ, ને પુરણ એ ચાર મૂર્તિઓ તેમાં અવીનાશી નારાયણ અને નર એ બંને બદ્રિકાશ્રમમાં જઈને મહા કડીન તપ કરવા લાગ્યા તેમના તપ વડે દેવતાઓ ખુશી થઈ ગયા. તેઓનાં શરીર એકદમ દુષ્કાં થઈ ગયાં હતાં. નસો પણ દેખાતી હતી. લોકન. નામ એવા તે નરનારાયણના તપનું તેજ એવું હતું જેથી દેવતાઓ પણ તેના સામું જોઈ શકતા નથી તે બંને પુરૂષ જેના ઉપર અનુગ્રહ કરે તેના હૃદયમાં પ્રેરણા કરે અને એ રીતે બંને દેવોના અનુમતથી તે પુરૂષના તે દેવના દર્શન થાય. હવે એક સમે મોટા નારદમુનિ ગંધમાદન પર્વત ઉપર થઈ ને બદ્રિકાશ્રમમાં આવ્યા હતા તે સમે નરનારાયણનો પુજન કર્મ કરવાનું વખત હતો. આવા મહાન પુરૂષો પણ કર્મ પુજન ધ્યાન કરે છે તે જાંઘને નારદજી બહુજ વીરમય થયા. આ સર્વેના વીશે સરવ લોક રહ્યા છે. દેવદાનવ ગાંધર્વ ઉરગ એ સરવે દેવોમાં રહેલ છે. પૂર્વે આ એકજ મુર્તિ હતી ધર્મના કુલનો વીસ્તાર પમાડવાને માટે કૃષ્ણ અને હરી એ બંને તપ કરવામાં આસક્ત થયા. આપ બંને આસકતીવાળા દેવ કયા દેવનું અને કયા પીતાનું અને કયા મનોરથનું પુજન કરો છો એ પ્રમાણે નારદે નારાયણ ઉપર ભક્તીભાવ આણી પછી બંને દેવોની આગળ જલા રહ્યા. અને દેવ કર્મથી પિતૃ કરમથી પરવારી રહ્યા ત્યારે નારદના સામું જોયું અને શાસ્ત્રમાં કહેલ વીધી પ્રમાણે તે નારદનું

પુનન કર્યું. ભગવાન નારદ ઋષિ આ મોટા વિધી યુક્ત અને અપુરવ એવું મોટું અચરત જોઇને પ્રસન્ન થઇને પાસે બેઠા. પછી નારદે મનમાં આનંદ પામી નારાયણ દેવનું સ્મરણ કરીને તથા દર્શન પ્રણામ કરીને આ પ્રમાણે વચન કહ્યું કે હે દેવ ! પુરાણ સહિત અંગ ઉપાંગ સહિત વેદોમાં તમોને જન્મ રહિત સનાતન ધ્યાતા અને મોક્ષ માર્ગમાં ચોજેલા છે. હે દેવ જગત થઇ ગયું અને જગત થશે અને જે જગત હમણા છે તે સરવે હમણાં તમારા વીશે રહ્યા છે તેમજ ગૃહસ્થાશ્રમના આધારથી રહેલા ચાર આશ્રમ પણ તમારા વીશેજ રહેલા છે. સર્વ જગતના માતાપીતા ગુરુ જે સનાતન તે તમોજ છો, છતાં તમો જે દેવનું તથા જે પતિ એવું પુનન કરો છો તે કોણ છે એ અમે જાણતા નથી ભગવાન કહે છે કે આ પ્રશ્નનો કિત્તર કોઇને જવાનો નથી કેમકે તે સનાતન ગુપ્ત એવી વાણી છે પણ હે નરદ તુ પરમ ભક્તીવળો છો માટે કહીશ. એમ કહી નરનરાયણ ભગવાને નારદજીને પૈરાટ રૂપનો બોધ આપ્યો.

અર્જુને જ્યારે પૂછ્યું હતું કે હે મહાબાહુ આપનું મહાન રૂપ કે જે બહુ રૂપ બહુ મુખવાળું બહુ તેજવાળું ને પરાક્રમવાળું ને પ્રકાશમાન બહુ પેટવાળું અને બહુ હાથવાળું છે અને ઘણું પ્રકાશમાન છે વિશાળ બહુવાળા એવા આપને જોતાં માર મન ક્ષોભ પામે છે. હે વિશ્વકર્મા હે પરિબ્રહ્મ હે કેશવ હે ભુવિકરાળ દાઢવાળા આપ ન મુખોને જોઇને તેનો પાર ક્યાં દશે તેને હું જાણી શકતો નથી માટે હે જગન્ની

વાસ મારા ઉપર પ્રસન્ન થાઓ! મારું હૃદય ઘણું કંપે છે. હે મધુ સુદન હે પરમાત્મન હે જગત ગુરુ હે નોધારના આધાર આપના ચરણમાં વંદન કરું છું. આપ મારા ઉપર ક્ષમા કરો ક્ષમા કરો. આવું અદ્ભુત વિરાટ પુરુષનું સ્વરૂપ જોઇને અરજીન સ્તુતિ કરવા લાગ્યા.

યુધિષ્ઠીર કહે છે કે હે પિતામહ બીજીક અને અભિજીત સુપાત્રને કુપાત્ર તે સરવ દનતો નીર્જન્ય કરો અને દેવાથી શું ફળ થાય છે? વ્યાસજી કહે છે આ પ્રશ્નને હું પ્રજાપતિ મનુના સંવાદ રૂપ ઇતિહાસ કહું છું તે તમે સાંભળો. આદી કાળને વિશે વાતમાં તત્પર એવા રૂપીઓએ ખેટલા એવા મનુ પ્રજાપતિની પાસે જઇ આવી રીતે ધર્મ સંબંધી પ્રશ્ન પુછ્યો. હે પ્રજાપતિ કેવા પ્રકારનું અત્ર ભક્ષણ કરવાતી ના છે? જે વીશે તમોને હું ધરમ કહું છું તે સાંભળો. પ્રાક્ષણ હોય તેવો દેશ હીમગીરી આદી પરવત પાસે નરતન પવિત્ર કરનાર ગંગાજી પાપ કરનાર પુરુષને પણ પવિત્ર કરે છે. એમાં શંકા નથી. દીર્ઘાયુશી થવાને ઇચ્છનારાએ કયારેય પણ ગર્વ કરવો નહીં. શુભ અશુભ કર્મ પમાણે ફળ તેવું જ થાય છે દેવતાઓનું આરાધન શસ્ત્ર વિધિથી તથા ઉત્તમ આચારથી કરવું.

વ્યાસ કહે છે- જે પ્રતિગ્રહ દાતાને મલીન કરે છે. જેમ દુર ગંધ શોભે નહિ. તેમજ વૃતહીન પ્રાણી શોભતો નથી. મંત્ર તથા વ્રતથી રહીત શાસ્ત્રને ન જાણનાર એવો હીનહીન હોય તથા આતુર હોય તેને આ આપણો ઇષ્ટકારી છે એમ જાણી ધરમ :શુદ્ધિથી, દાન દેવું નહીં. કેવળ દયાથી આપવું. વેદ રહીત પ્રાક્ષણ

ને દેવાનું ફળ નીષફળ થાય છે, એમાં શંકા નથી. મુખ્ય બ્રાહ્મણ ને યજ્ઞમાનનો શત્રુ જાણવો. હે રાજા આ મોટું વૃત્ત જે તમોએ મને પુછ્યું હતું તે તમને કહ્યું.

સ્વર્ગ અંતરિક્ષ આકાશ પૃથ્વી પાતાલ ઇલાદિ ઠેકાણે નાના પ્રકારના યત્રો અને રથ આભુશણ પતિમા વસ્ત્રાદિક જે કાંઈ વસ્તુ માત્ર જણાય છે તેનો કર્તા વિશ્વકર્મા છે. સર્વ રૂપે ચીતન એટલે વીચાર કરીને બુદ્ધીને પ્રેરણા કરનાર તે પણ વિશ્વ કર્મા છે એમ ભાષ્યકાર કહે છે. રૂપનું નામ કરી અભીવંદન કરીને નામ લખને તેને પ્રવર્તાવનાર છે તે મહાન પુરુષ છે. પ્રાણી માત્રમાં નામ માત્ર તે વીશ્વકર્માએ આપેલ છે કેમકે આપણે પુત્ર થાય તેનું નામાભિધાન પણ આપણેજ પાડીયે તેમજ દેવદાનવ મનુષ્ય ઇલાદિ જે નામ તે વિશ્વકર્માએ આપેલ છે અને વિશ્વકર્મા સર્વના કર્તા ભર્તા પીતા રૂપ છે.

સુર ઉવાચ,

માપ વગર તથા મરણ થયે કે જોતો અંત આવે એવી ચીંતાને આધીન થયેલા કામ તથા ભોગનેજ શ્રેષ્ઠ માનનારા અને એમાંજ સુખ છે એમ માનનારા તથા આશાઓના સેંકડો બંધનોમાં બંધાયેલા અને કામ ક્રોધમાં તત્પર તથા કામ ભોગને માટે દેવતાઓનો સંગ ઇચ્છે છે. આજ મેં આટલું મેળવ્યું, આ મનોરથને હું પામીશ, આટલું ધન છે અને વળી ખીજું પ્રાપ્ત થશે, આ શત્રુને મેં હણ્યો હવે ખીજાને હણીશ, હું ધણી છું, ભોગી છું, હું સીંહ છું, જંગવાન છું તથા હું ધનવાન છું, માણસનો જથ્થાવાળો છું, મારા સમાન ખીજો કોણ છે? હું યજ્ઞ કરીશ, હું દાન

દષ્ટ, અષ્ટ દષ્ટ, એવા એવા બોલનારા અજ્ઞાન મોહ પામેલા તથા ચીતના વીકારે ભરેલા કામભોગમાં ધણી પ્રીતિવાળા તેઓ અધોર નર્કમાં પડે છે. રોકાયેલા ચીતને જેમ પવન વીનાના સ્થાનમાં જેમ દીવો ઠરતો નથી તેમ તે પણ સ્થીર રહે છે એવી ઉપમા આપેલી છે. યોગનું સેવન કરવાથી એવું સ્થીર થયેલું ચીત જે સ્થીતિમાં પોતાના ચીતવના કરવાના સંભાવથી રહીત થાય છે અને યોગી જે સ્થીતિમાં અંતઃકરણ વડે આત્માને જોતો થકો આત્મામાંજ સંતોષ પામે છે તથા ઇન્દ્રિયો વડે અનુભવી શકાય નહીં, બુદ્ધી વડે પણ ન અનુભવી શકાય એવું પાર વીનાનું આત્માનું સુખ છે. તે સુખને જે સ્થીતિમાં તે અનુભવે છે અને જે સ્થીતિમાં સ્થીર થયેલો યોગી તત્ત્વથી કદી પણ ચલતો નથી. તથા જે સ્થીતિમાં આનંદને એકવાર પામ્યા પછી તે લાભથી બીજા કોઈ પણ લાભને અધીક માનતો નથી. અને જે સ્થીતિમાં સ્થીર થયેલો યોગી મોહનું દુષ્પ આવી પડવા છતાં ચક્ષાયમાન થતો નથી.

જનમેજય. પુછે છે કે, હે બ્રહ્મન પુરુષ ધણા છે કે એકજ છે? અને જો ધણા છે તો તેમાં શ્રેષ્ઠ પુરુષ કયો છે અને સર્વની ઉત્પત્તિનું સ્થાન શું છે? વૈશંપાયન કહે છે કે, હે કુર કુળને ધારણ કરનાર વ્યવહાર દૃષ્ટિથી તો પુરુષ ધણા છે પણ સાંખ્યના વીચાર પ્રમાણે પણ તે વીચાર માન્ય કરવા જોવો નથી. મત્ય સીધાંત તો એ છે કે, પુરુષ તે એકજ છે. આત્માના અંતઃકરણ રૂપ ઉપાધીથી જીવભેદની કલ્પના થયેલી છે. તે ઉપરથી જુદા જુદા પુરુષ છે, તેનું હું વ્યાખ્યા કરીશ. હે રાજન, રૂપી વ્યાસજીએ તત્ત્વ વિચાર કરીને તથા મનન કરીને શાસ્ત્રો કહેલાં છે.

અહાં રૂદ્રના સંવાદના પુરાણના ઇતિહાસનું વીવેચન કરવા માટે અહ્યા પોતાના લોકમાંથી પર્વત ઉપર નીત્ય આવના હતા. એક સમયે બુધીમાન એવા દેવ જે અહ્યાજી ત્યાં એકા હતા તેવામાં તેમના લલાટેથી જીવન થયેલ તેમના પુત્ર રૂદ્ર અકસ્માત ત્યાં આવી ચઢ્યા તે મહાત્મા યોગી ત્રણ નેત્રવાળા આકાશ માર્ગે આવ્યા ને રૂદ્રે અહ્યાની પાસે પ્રશ્ન કર્યો અહ્યાના બંને ચરણમાં પ્રણામ કરીને ચતુર્થમાં પડેલા રૂદ્રને જોઈને ભગવાન પ્રજ્ઞપતિએ કહ્યા હાથવડે ઉઠાડ્યો. હે બાત્ર તું ભક્તે પધાર્યો, હવે આનંદ વાત થઈ હે પુત્ર તું ધણા ધણા પુરુષ કહે છે તો તે વાતતો પિષ્ટ પેષણ છે એમાં કાંઈ શાસ્ત્રો વડે પ્રતિપાદન કરવા જેવું નથી. અને તે જોવા જેવું તથા વિચારવા જેવું પશુ નથી. તેને સમજાવે તેનું નામ પરમાત્મા આત્માનો ભેદ માટે વેદે કહેલા તત્ત્વમસી અ નીવચનો, ઉપાસના દી ગૌણ બતાવનાર તેથીપણ અભેદ અથવા એક તત્ત્વ પુરુષ હું તને કહીશ. મંત્ર કહીશ. ક્ષત્રી ઇચ્છા રાખીને શસ્ત્રના નીચમે રીત શ્રધ્ધા વીનાના, દક્ષણા રહીત, સ્વર રહીત, કરેલે. યજ્ઞતામસ કહેવાય છે દેવ એજ ગુરુ અને વિદ્વાન જ્ઞાતિ પુરુષનું પુજન તથા પવિત્ર સરલતા નીચમસર એને એ ચાર રીત તે શ્રીરીરનું તપ કહેવાય. મનની પ્રસન્નતા, સંભવ વીના ન બોલવું તે મનના તપ કહેવાય છે. ક્ષત્રી ઇચ્છા વીનાના પુરુષે પરમ શ્રદ્ધા પૂર્વક ઉપર કહેવું તપ સાત્વીક તપ કહેવાય છે.

હંસ ઉવાચ--હે જનાર્દન હે ભગવાન હતાત આ લોકને વાંધે અહ્યાજી માટે પૃથ્વીને વીશે રહેનાર દેવતાઓ છે. તેઓના મુખમાંથી વેદ નીકળે માટે એમને સારી રીતે પ્રસન્ન કરવા જોઈએ. હે રાજન હે મહા બાહુ પુર્વે સત્યુગને વીશે અવાકર નામે રાક્ષસ હતો.

તેણે બ્રહ્માક્રમમાં જન્મને ધણી વરસ તપ કર્યું ત્યારે બ્રહ્મા પ્રસન્ન થયા ત્યારે અભયવર માગ્યો કે, હું સર્વભૂતથી અભય થાઉં એમ માગ્યું. તથાસ્તુ. પણ તારે બ્રહ્મણું અપમાન કરવું નહીં. કારણ કે, હું બ્રહ્મણું છું તેથી તે રાક્ષસ બળવાન હતો, દેવતાને સંતાપવા લાગ્યો. તેના બલથી તીરસ્કાર પામેલા દેવતાઓ એકઠા થઈ બ્રહ્માને કહેવા લાગ્યા કે, હે દેવો રાક્ષસ બહુ દુષ્ટ છે. માટે તેનો વધ ચામ તેમ કરો. તેની પ્રાર્થના સાંભળી બ્રહ્મા કહે છે કે, તેનું થોડા વખતમાં અત્યુ છે તે તમેને કહું છું. દુર્યોધન રાજા તેનો સખા થશે. તેના બંધાવમાં બ્રહ્મણું અપમાન કરશે. તેથી ક્રોધ પામેલા વાણી રૂપી બળવાલા બ્રહ્મણું હુંકારથી તેને બાળી નાખશે, એ રીતે ૫૫૩૫ નં. પામશે. આ પ્રમાણે દેવતાઓને કહ્યું. તે અચાકર રાક્ષસ સુતો છે. હે પાર્થ ધર્મથી હણાયેલા તમારા રાજાઓ પણ સ્વર્ગમાં ગયા માટે તેમનો શોચ ન કરો.

શ્રી વિશ્વકર્માનું જ્ઞાન હવે પછી કહેવામાં આવે છે હવે વિશ્વ કર્માનાં કેટલાં રૂપ છે અને કયે કયે ઠેકાણે પ્રગટ થયાં છે તે કહેવામાં આવે છે.

જે આઠ ભુજવાળા વિશ્વકર્મા તે સર્વ દેવતાના પીતામહ છે અને જે ચાર ભુજવાળા છે તે સર્વ દેવોએ પુજીત છે તેમજ સમસ્ત શાસ્ત્રના પ્રકાશકો તથા સ્થાવર જંગમ પ્રાણી માત્રના રક્ષણ કરનાર વિશ્વકર્મા છે. જે ભુજાએ કરી વિધમાન સુંદર આ કૃતિવાળા સર્વમાન્ય તથા બ્રહ્મ કર્મને વિશે પ્રવિણ એવા દેવ પુરૂષ સ્વરૂપે આઠ ભુજ સહિત પ્રગટ થયા તથા સ્થાવર જંગમ

માં અનંત શક્તી યુક્ત પ્રકાશવંત છે અને સર્વ દેવોનું રક્ષણ કરનાર છે તથા સમસ્ત પ્રજાના પતિ ચાર વેદને જાણનાર અને અત્યંત સ્વરૂપવાન છે. તે વિશ્વકર્મા ચાર ભૂજાથી પ્રગટ થયેલ છે તે જ્ઞાનમાં વયોવૃદ્ધ છતાં ગુરુના પણ ગુરુ છે અને શીઘ્ર વિદ્યા માં શ્રેષ્ઠ છે. જગત પ્રસીદ્ધ વિશ્વકર્મા સત્ય યુગને વિશે શુદ્ધ બ્રહ્મ કુળમાં દેવોના સમુહ સહવર્તમાન રાજાઓ અને મનુજીએ પ્રાર્થના કરી તેથી તે યુગમાં માર્ગશીર્ષ માસના શુક્રવાર રેવતી નક્ષત્ર શુભ લગ્ને અભીજીત નક્ષત્રે સાડા અગીયાર વાગ્યાને સમયે સમસ્ત જીવોના કલ્યાણાર્થે પ્રગટ થયા. ત્રેતા યુગમાં કાર્તિક શુદ્ધ ૧૫ ને દીવસે પ્રભાતમાં સોમનાથ રૂપે પ્રગટ થયા અનેક નામોથી જાળવીદીત થયા. જે જ્યોર્તિર્લીંગ પણ કહેવાયું હાપર તથા કલી યુગની સંધીમાં માત્ર માસ શુદ્ધ ૧૩ ના રોજ છત્રોર ગઢમાં શ્રી ચતુર્ભુજ રૂપે લોકોનાં કલ્યાણ માટે પ્રગટ થઇને વીરાજ રહેતો છે તે નીરંતર અતી ઉત્તમ શુભ વૈભવ મોક્ષના સ્તંભને આપનાર શીશ્વપી (સ્ત્રી) જે જીવોના નેત્ર રૂપે પ્રગટ થયેલ છે.

તે વિશ્વકર્મા સ્થાવર જંગમ પદાર્થને પણ બ્રહ્મરૂપથી નીર્માણ કરે છે તથા ઉત્પત્તિ સ્થિતિ લય પણ પોતેજ કરે છે. તે વિશ્વકર્મા ને પાંચ પુત્ર અને પાંચ પુત્રીઓ ઉત્પન્ન છે તેઓનાં નામ આ પ્રમાણે છે: ૧ સીદ્ધિ ૨ ભુદ્ધિ ૩ ઉર્જસ્વતિ ૪ સંજ્ઞા ૫ પદમા એ પાંચ પુત્રીઓ પૈકી સીદ્ધિ ભુદ્ધિ શ્રી ગણપતિને પરણાવી તેના અંગથી લક્ષ લાભ નામના એ પુત્રો થયા. ઉર્જસ્વતી શુક્રાચાર્યને પરણાવી. સંજ્ઞા સૂર્યને પરણાવી. પાંચમી કન્યા મનુને પરણાવી. એ પ્રમાણે પાંચ પુત્રીઓનાં નામ કહ્યાં: હવે પાંચ પુત્રોનાં નામ

સાંભળો. મનુ ૧ મય ૨ ત્વષ્ટા ૩ શીલ્પી ૪ તક્ષક ૫ (દૈવસ) એ બ્રહ્મ
૩૫ વિશ્વકર્માથી પાંચ પુત્રો ઉત્પન્ન થયા. પૂર્વ મુખથી મનુ, દક્ષિ
ણથી મય, પશ્ચિમથી ત્વષ્ટા, ઉત્તરથી તક્ષક અને ઉર્ધ્વ મુખથી (ઉપર
મુખથી) શીલ્પી થયા. તે પાંચે મુનીશ્વર હતા. તેમાં મય ભુવન બના
વવાનું કામ કરનાર, મનુ લોખંડનું કામ કરનાર, શીલ્પી પાષાણના
ભેદને જાણનાર ત્વષ્ટા ધાતુનાં વાસણો બનાવનાર તક્ષક સુર્વણના
ભેદને જાણનાર, તથા બનાવનાર, એ પ્રમાણે વિશ્વકર્માના આશ્રયથી
એ પાંચે પુત્રો પોતાના કાર્યમાં તત્પર રહ્યા. મનુ સંહાર કરતાં
છે, મય પાલન કરતાં છે, ત્વષ્ટા ઉત્પન્ન કરતા છે શીલ્પી રચના કર
નાર એટલે દેવ મંદીર આદી બનાવનાર છે દૈવસ, દાગીના આભુ
શણ બનાવનાર છે. આ પ્રમાણે લોકોના કલ્યાણમાં જુદા જુદા
નીર્માણ કર્યા છે, મનુ શંકર ૩૫ છે, મય શીવ ૩૫ છે. ત્વષ્ટા બ્રહ્મ
૩૫ છે, શીલ્પી મહેન્દ્ર (ધન્દ્ર ૩૫ છે, અને દૈવસ નારાયણ ૩૫ છે.
આ જણાવેલા પાંચ પુરૂષો ક્રમે કરી, માટી લાકડું પથર અને
ધાતુ વીગેરે ચીજોની ચીત્ર વિચિત્ર રચનાઓને રચે છે તથા
દેવલોક મૃત્યુલોક અને આકાશના ભાવને પણ ચીત્ર વિચીત્ર દેખાડે
છે. એ પાંચેય વિશ્વકર્માની મૂર્તિ ૩૫ છે માટે તે શુભ કામમાં
પ્રાસાદ મૂઠ મહેલ વગેરેના કાર્યારંભમાં તેઓનું એટલે પાંચેનું
પુજન કરવું. કારણ કે તેઓ અચેતન એટલે જડને ચેતનહાર
કરનારા છે અને તેઓ પંચાલ તેથી કહેવાય છે અને તેઓ
(યંત્ર) સંખ્યા પ્રતિમા વગેરે કરે છે એટલુંજ નહી પણ આકાશ
માં ફરતાં શીશુમાર ચક્ર ધ્રુવ ચક્ર તારા ચક્ર વીગેરે પણ તેની
રચના છે. રથો પાલખી વિમાનો આકાશમાં ગતિ કરતાં સર્વે
સાધનો તેણે બનાવ્યાં છે. એ પાંચ ૩૫ પૈકી મનુને ૩૫નો, મયને

વાંસનો ત્વષ્ટાને ત્રાંખાનો શીલ્પીને લોહનો દૈવસને લોહનો દંડ છે. તે પાંચ રૂપોના દંડને જે જાણે તે ભયથી મુક્ત થઈ જાય છે વળી તે પાંચ રૂપે સુત્રને ધારણ કરે છે તે એજ કે મનુને રૂપાનું સુત્ર, મયને બ્રહ્મ સુત્ર, ત્વષ્ટાને ત્રાંખાનું શીલ્પીને કપાસનું અને દૈવસને મુર્ચ્છનું સુત્ર છે એ પ્રમાણે દંડ (ગજ) સુત્રોની વાત કરી હવે પછી એક વખત ઉક્ત પુરૂષોએ પોતાના ખીતા (વિશ્વ કર્મા) પ્રત્યે પુછ્યું, હું પીતાજી સુખને ઇચ્છનારા પુરૂષોએ આપનું પુજન કેવી રીતે કરવું તે કહો. ત્યારે વિશ્વકર્મા કહે છે, હું પુત્રો ભુવન પાસાદ-મહેલ-સ્થતી છાદ (છત) મોલ દ્વાર શાખા અને પ્રવેશ વખતે એટલા રચાનોએ મારું અસ્થ્ય પુજન કરવું જોઈએ જેઓ નહીં કરે તેઓ દુષ્ટી થાય છે મારે આ પુજન જરૂર કરવું જોઈએ (જેને અપણા લોકો વાસ્તુ કહે છે અને તેમાં તે તે ઠંકાણાનું, તેના દેવાનું પુજન જરૂર કરવું જોઈએ) મારે પ્રથમ સીધી ભુદ્ધિ સહિત ગણપતીનું પછી ગજ સુત્ર આદીનું પછી (કડીયા સલાટ) સુત્રધાર (સુધાર) નું પુજન કરવું. બાહ્યણોનું પુજન કરવું, અને સરવેને મીઠાન જમાડવું, દક્ષિણા આપવી પછી જે કાર્ય કરવું હોય તે કરવું. આ કાર્ય આપણે વાસ્તુમાં કરીએ છીએ પણ આરંભમાં પણ કરવું જોઈએ તે ક્યારે કે ખાત મૂર્દન (પાચે નાખે ત્યારે) માં કરવું જોઈએ. વિશ્વકર્મા કહે છે કે હું પુત્રો એ પ્રમાણે મારી પુજા કરવાથી સુખ શાંતિ થાય છે.

શ્રી વિશ્વકર્મા કાશીવિશ્વેશ્વરની આજ્ઞાથી લોકના કલ્યાણાર્થે દ્વાપર કલીના આરંભે માધ્યમ શુકલ ૧૩ ને દીવસે પર્વતોનો રાજા જે ઇન્દ્ર કીર્તિ પર્વત કહેવાય છે (જેને આપણે ઇન્દ્રોશન પાહોડો કહીએ છીએ) તેના ઉપર જઈને સર્વ દેવસંગાથે શોભાયમાન હતા.

સૌ દેવ સાથે શૌભતા એવા દુશ્મણેશ્વર જેન્યેર્તિર્ભાગ મહાદેવની સમીપ ગીરજા ગંગાના તીરનો આશ્રય કરીને રહ્યા. જગત પુન્ય વિશ્વકર્મા ત્યાં પ્રાસાદ આદિ ચીત્ર વિચીત્ર રચના કરી માટે જે પાપની શાંતિને માટે તે વિશ્વકર્મા આદી દેવાનું દર્શન કરશે તે પ્રાણી આ લોકમાં સુખ ભોગવીને વિશ્વપદને પામશે.

તે વિશ્વકર્મા મનુ રૂપે પ્રગટ થયા તેને ચાક્ષુસ એવે નામે લોકોએ કહ્યા. ધર્મ શાસ્ત્રમાં કુશળ હતા. પુરૂ-પુરૂષ સુદુમ્ન વિશ્વા સાધ એ ચાક્ષુસના પુત્રો તેણે માયાયે કરી મનુષ્ય દેહ ધારણ કર્યો છે. એ પ્રકારે સર્વ ગુણ સંપન્ન ચાક્ષુસ વંશે જગતને વિશે સર્વ કામની સિદ્ધિને માટે પ્રવર્તમાન થયા. પ્રાસાદ ભુવન, બાગ બગીચા પ્રતિમા ભુશણ તલાવ વાટીકા વન કુવો કેટલાએક દેવાના પ્રાસાદાદિને કરવા વાલાજી વિશ્વકર્માના ચાર પુત્ર નામાંતરે પ્રસીદ્ધ છે. તેઓનાં નામ. અનૈષપાદ સહીયુધી. ત્રિપાક્ષ ને રૈષત એવે નામે વિશ્વ જેનું પુજન કરે છે એવા વિશ્વકર્માના ચાર પુત્રો તેઓની વૈશ્ય આદી સંઘા જાણવી (ચારગ, વૈશ્ય આદિ સંઘા જાણવી અને (૧ ની બ્રાહ્મણની સંઘા જાણવી.) જેવી ઉત્પત્તી તેવી નાતી અને ગુણ વડે કરીને પ્રખ્યાત છે.

(વિશ્વકર્માના વક્ત્રસ્થલ (જાતીથી.) વૈશ્ય થયા. મધ્યથી મેવાકા ધુટણથી ગુર્જર થયા. પગથી પંચાલી, કેડથી કુશળ એવા કારી ગરો થયા. એ વિશ્વકર્માના અંગથી ઉત્પન્ન થયા પણ કર્મ મમાણે અધીકાર પામ્યા. તેવી અન્ય, જાતી કહેવાયા. સોમનાથની આગાથી કેટલાક સોમપરા પણ કહેવાણા.

એ પ્રમાણે જાત નીર્ણય કહી બતાવ્યો. હવે પછી ઇશ્વર ગદનો મહિમા કહેવામાં આવે છે:

વિશ્વકર્માએ વૈશ્ય સુત્રધારને કહ્યું કે બનારસમાં વિશ્વનાથનું ધામ છે ત્યાં બીજા પ્રાસાદ તથા બુવન ધાટ મંદીર વીગેરે બનાવો ત્યાં પૂર્વે ત્વષ્ટાએ ગુરૂ દક્ષિણા આપવા સારૂ પોતાના નામના શીવ લોગની સ્થાપના કરી સેવા કરી તેથી શીવે શાસ્ત્રમાં કુશળ થવા માટે ગુરૂને આશ્રમ આદી પદાર્થો દક્ષિણામાં આપ્યા. તે શીવલીંગનું તમો પુજન કરો તેથી તમો સર્વ ક્રીયામાં કુશળ થશો. વલી દક્ષિણમાં ઇલકીલ પર્વત છે જેને હાલ ઇલોર ગઢ કહે છે અને તે ઉપર મારૂં તથા દેવોનું ધામ છે તેને તમે યુગને અનુસરીને પ્રાસાદી દેવસ્થાન જેવી રચના કરો આ આશ્રમી વૈશ્ય સુત્રધારે વિશ્વકર્મા ઇલાદિકનાં ધામો કર્યાં. હવે ઇલોર ગઢનો વીસ્તાર કહેવામાં આવે છે:—

ઇલોરગઢનો વીસ્તાર એક યોજન છે. એ પહાડની અંદર નો ભાગ રહેવા દઇને પાસાનો ભાગ કોરી કાઢેલો છે તેમાં મેટા ખંડો આશરે ૩૦ છે. તે બધા એક પથરમાંથી કોરી કાઢેલ હોય તેવા દેખાય છે. તે ઠેકાણે વિશ્વકુંડ છે. બહા, વિબહુ, માહેશ્વર વગેરે દેવોના ભાં મંડપો છે, તેની પાસે સાધુઓનાં સ્થાનકો છે. તેની એક બાજુની લંબાઇ આશરે ૨૬૦ ગજની છે. બીજી બાજુની ૧૮૨ ગજની છે એ બંને દેવસ્થાનોની વચ્ચે ખડખડો પગ રસ્તો છે. તે પણ અરધા ગાઉને આશરે છે બધી ગલી ૪૪૨ ગજ લંબાઇ માં રચના કરી છે. તે પ્રાસાદની ઉંચાઇ આશરે ગજ ૪૦-૪૮ સુધીની છે. તે આશરે ૩૦૦૦ વર્ષ પહેલાં થયેલું હોય એવું અનુમાન થાય છે. તેમજ તે કામો ઘણા નક્કીવાળા અને શૈભાવમાન મજાનુત શીવે શાસ્ત્ર પ્રમાણે હસ્તક્રીયા તથા સાધન વડે સુત્ર

ધારેએ શોભાયમાન કર્યા છે. તેમાં ચાર પાંચ માળ ઉપર અ
ગાશીઓ છે, તથા કેટલીક જગ્યા પર ધુમટો છે. કેટલીક જગ્યા
ઓ ઉપર ઊપરા ઘાટના ધુમટો છે તેમાં થાંભલા જાલી પારણાં
વીગેરે કરેલ છે તેનો અંદરનો દેખાવ ધણો શોભાયમાન છે.
જમીન સપાટ કરી તેના ઉપરથી દીવાલના ઉપલા માલા મુધી
દ્વારો તથા થાંભલામાં હાથી આદીનાં ચીત્રો જાણે હમણાં બોલશે
એવી કારીગરીથી બનાવ્યાં છે. હવે પછી કૈલાસ નામના પ્રાસાદનું
વર્ણન કરે છે: તે ધામ ધણું મોટું છે માટે તેની યાત્રા કરવી
જોઇયે. તેની આગળ મોટો દરવાજો છે તેમાં જતાં પહેલું ચોગાન
(મંદાન) આવે છે. પછી નાના પુલની નીચે થઇને જતાં એક
ચોતરો આવે છે. તે ચોતરો ઉપર નંદીકેશરનું સ્થાપન છે તેની
બાજુઓ નકશીવાળી છે તે શીશીઓએ આજે જ બનાવી હોય
તેવી દેખાય છે. પછી ગુફામાંથી જતાં આગળ બે મોટા ચોપદારો
(છડીદાર) આવે છે ત્યાંથી આગળ જતાં ગંગાવર મંડપ આવે
છે તેની જમણી બાજુએ કીલાનો દેખાવ છે અને તેમાં હાથી
સીંહ આદી અનેક જાતનાં ચીત્રો છે. આખા મંદીરની શોભા
એના આધારે છે. તેમાં જવાનો રસ્તો ઓરડામાં છે પણ હાલમાં
તે બંધ પડેલો છે. દેવમંદીરમાં પેસતાં અગાડીથી સાંકડો અને
અંદરથી પહોળો રસ્તો છે તેનું કારણ દેવમંદીરમાં એકદમ જવાય
નહીં તેથી તેમાં હાથી વીગેરેનાં એવા રૂપો મુકેલાં છે કે જાણે
દીવાલો તેને આધારે રહેલ હોય તેમ દેખાય છે. મોટા દ્વારમાં
જતાં આગલા ત્રણ ઓરડાઓ છે તે વચલા ઓરડામાંથી જતાં
સાત પગથીયાં ચડવા પડે છે ત્યાર પછીના મંડપમાં નંદીકેશ
રનું સ્થાપન છે. એ મંડપની બે બાજુએ દરવાજા છે. તેની આમા

દીપમાલાના રથબો છે. તેની ઉંચાઇ ૧૮ હાથની છે તેમાં ગેલ આકારમાં ગોખલાઓ છે. ત્યાંથી ત્રણ પગથીયા ચડતાં મોટો મંડપ દેખાય છે. બે ચોરસ થાંભલાઓ છે ત્યાર પછી પગથીયાં ચાતાં મોટો દરવાજો આવે છે. ત્યાં બે છડીદારો છે. થાંભલાની દ્વારો છે તેની બંને પાસે ખુસા મંડપો છે વચ્ચે મંડપમાં શિવલીંગ છે. તેની જલાધારી ઘણી સુંદર છે. તેની બાજુથી જતાં એક ઓટલો આવે છે તેની સાથે નાનાં દેરાં આવે છે તેમાં મૂર્તિ બેસાડેલી નથી. પડી ગયેલા આરડાઓના ભાગમાં સાધુ રહે છે ઉપરે માળે એક દરવાજામાં પેસતાં બે ચોપદાર હાથમાં છડી લઇને ઉભા છે. ત્યાં જલાધારી શીલાની છે. ત્યાં મધ્યે શીવલીંગ છે પૂર્વે તેમાં ત્રણ અવતાર દેખાતા હતા. હવે પછી બે રજા તેની નીચે બોયરામાં એક ઓટલો છે. તેના ઉપર સર્વ દેવોની મૂર્તિઓ છે તેમાં સરવે દેવોના નામો લખેલ છે એ કૈલાસ પ્રાસાદનો વીસ્તાર થઇ શકે તેમ નથી. મુખ્ય વસ્તુઓ સક્ષેપથી લખી છે. બીજા પ્રાસાદોમાં રામકૃષ્ણ પાંડવ તથા ઇન્દ્ર આદી દેવોની સભાની રચના કરેલી છે તેમાં બુદ્ધ ધર્મ ૧૧ મૂર્તિઓ છે. ઋષીના રથજો, સાધુઓના મઠો ઇત્યાદી શીલ્પ શાસ્ત્ર પ્રમાણે શોભાયમાન કરેલાં છે તે મધ્યે મોટો પ્રાસાદ લાંબો ગજ પપ તથા પહોળો ત્રીસને આશરે છે તેની મધ્યે વિશ્વકર્મા સુત્રધાર તથા શીલ્પીઓના ગુરૂના મંડપ છે. તેનો વીસ્તાર લાંબો ગજ પીસતાલીશ ને પહોળો ગજ ૨૨ નો અને તેનો ધુમક ઉંચો ગજ સતર છાપગના ઘાટનો છે. તે એક પાણીમાંથી કોતરી કાઢેલો દેખાય છે. તેમાં જવાનું દ્વાર નકશી કામથી શોભે છે તેમાં થાંભલાની દ્વાર છે. બાજુની દીવાલમાં ગોખ કરીને તેમાં સુત્રધારોની મૂર્તિ આશરે ૩૬૦

એસાડેલી છે. તેમાં ચાત્ર કામો કરેલાં છે તેમાં મધ્યે વિશ્વકર્માની પ્રતીમા છે એની શોભા ધણી અલૌકિક છે. પછી દક્ષિણ દીશામાં પ્રાસાદ ભુવન જળાશય આદી સ્થળો પદાર્થોથી એવા રચ્યાં છે કે પશુ પાંખી કે માનવીઓ જેમ અમૃત પીને તૃપ્ત થાય તેમ તે સ્થળમાં રહીને તૃપ્ત થાય છે. ત્યાં સર્વ પદાર્થોના લાભ થાય છે.

વિશ્વકર્માએ સુત્રધાર મેવાડીને આજ્ઞા કરી કે મેવાડ દેશમાં નગરો ભુવનો પ્રાસાદો જળાશયો વાહનો ઇલાદીની રચના શીલ્પ શાસ્ત્ર પ્રમાણે કરો. ઉજ્જનમાં હરસીધ માતા તથા દ્વીપા નદીનું તીર્થ છે. તથા મહાકાલેશ્વર મહાદેવનું ધામ છે, તેની સેવા કરો એટલે તમો શીલ્પ કળામાં કુશલ રહેશો અને તમોને જનોમનો વંશ પરંપરા અધીકાર રહેશે પણ તમારે ઉપવીત (જનોમ) વેદવીધી પ્રમાણે ધારણ કરવી જોઈશે તે પ્રમાણે મેવાડાએ ત્યાં જઈ શંકર ના સેવા કરી પૂર્વે ગુરુ જેમ સંકલ્પથીજ તૈયાર કરતા હતા તે પ્રમાણે તેઓએ પણ કરી.

વિશ્વકર્માએ સુત્રધાર ગુજરાતે આજ્ઞા કરી કે તમે પશ્ચિમ તરફ નગર ભુવન જળાશય આદીની રચના કરો. ડાહ્યારમાં ડકેશ્વર મહાદેવની સેવા કરો બોડાણા સાથે દ્વારકાથી રણછોડજી આવશે તેનું મંદીર શીલ્પ શાસ્ત્ર પ્રમાણે કરજો તેનું પુજન કરશો એટલે કુશળ રહેશો. વંશ પરંપરા એ પ્રમાણે ગુજરાતમાં જઈ સર્વ કામો લાકડાથી શીલ્પ શાસ્ત્ર પ્રમાણે હાથથી એજારો વડે શોભાયમાન કર્યાં કે જાણે દેવતાઈ કામો હોય. પણ તે મનુષ્ય કૃત છે.

ત્યાર પછી પાંચેળીને આજ્ઞા આપી કે તમે ઉત્તર તરફ બદ્રીકદારેશ્વરનું બોટું ધામ છે તેનું પુજન કરશો એટલે તમો

શીલ્પ કળામાં કુશળ રહેશે ત્યાર પછી પંજાબ આદી દેશમાં
ભુવન નગર જલાશયના રચના કરે. ગંગાદ્વારમાં કેદારનાથની
સેવા કરે. દેવસ્થાન, નગરો, જલાશયો, કીલાઓ, વાહન આદીના
કામો શીલ્પ શાસ્ત્રને અનુસરીને કરજો. સમુદ્રને પાર ઉતરવા સારૂ
વહાણુ આદી કરજો. આ પ્રમાણે ભરતખંડમાં શીલ્પ શાસ્ત્ર
પ્રમાણે કામ કરજો તથા તે પ્રમાણે તેમણે બનાવ્યાં.

ત્યાર પછી અન્ય કારીગરોને કહ્યું કે તમે સુત્રધારનો આશ્રય
લઈ સર્વ દીશામાં ભુવન ધૃત્યાદી ચણતર કામો કરજો અને
તમે પરસ્પર સંપીને ચાલજો એટલે સુખી થશો આ પ્રમાણે
વિશ્વકર્માએ આજ્ઞા કરીને પછી પોતે ચતુર્ભુજ કરીને ધનેશ્વર
મઢમાં બેસાજો છે. એ પ્રમાણે જે કાઈ પ્રાણી ઇષ્ટ દેવનું ચરીત્ર
સાંભળશે તે ઉત્તમ એવા મુખને પામશે.

ઇતિ ॐ શાન્તિઃ શાન્તિઃ શાન્તિઃ

અગાઉથી ગ્રાહક થનારના નામો.

૨૫	મીસ્ત્રી	હરજી લખુ બડલી.
૧૦	,,	રામજી દેવજી ખીરોઈ.
૫	,,	બવાન લાલજી સાયરા
૫	,,	ખેતસી રતનજી જુજ.
૫	,,	મેગજી બેચર ખાખર.
૫	,,	વીરજી કુંવરજી મોડસર.
૫	,,	માંડણુ મુંદરજી કતોગઢ
૨	,,	કાનજી ઉકરડા બડલી
૨	,,	બેચર કુંવરજી કોટડા.
૨	,,	તુલસી પીતાંબર કોટડા.
૨	,,	નલદવજી દેવશી રૈયા.
૨	,,	વેલજી પચાણુ વરસામેડી.
૧	,,	પીતાંબર કુંવરજી રામપર અબડાસા.
૧	,,	કારા વાગજી-અંજર.
૧	,,	માધવજી બવાન-બટ.
૧	,,	ખેતા ઉકરડા-કાંડાગરા
૧	,,	માલજી દેવશી રૈયા
૧	,,	બધા કરશન રૈયા.
૧	,,	નાનજી ગાંગજી રાયપર
૧	,,	ત્રેમજી દેવશી બટવારા.

